

UNIVERSITETET I TROMSØ UIT

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning.
Institutt for arkeologi og sosialantropologi.

Fangstgroper og ildsteder i Indre Finnmark Arkeologisk utgravningsrapport 2012

Ingrid Sommerseth

**Forskningsprosjektet "Landskapskunnskap og ressursforvaltning,
Indre Troms og Finnmark,
2500 f.Kr. – 1000 e.Kr." (LARM)**

Innhold

Innledning	1
Bakgrunn for de arkeologiske undersøkelsene	4
Undersøkellesområdene	6
Metode	8
Fangstgropene	10
Ildstedene	12
Undersøkelsene av fangstgropene ved Jalgesvárre	14
R36 K1	15
R18 og 19	18
R58	23
R69	28
R129	31
Oppsummering av fangstgropene	37
Datering av fangstgropene i Finnmark.	41
De rektangulære ildstedene (ássebakteildsteder)	47
Ildsted R12 K1- Mollešjohka -1	48
Ildsted R28 K1 – Heastabuolža	54
Oppsummering av ildstedene	60
Litteratur	64

INNLEDNING

I forbindelse med prosjektet "Landskapskunnskap og ressursforvaltning i Indre Troms og Finnmark 2500 f.Kr. – 1000 e.Kr." (LARM) er det i 2011 utført arkeologiske undersøkelser og registreringer i utvalgte områder Karasjok kommune i Finnmark fylke (Fig. 1.). Den empiriske innsamlingen og de arkeologiske undersøkelsene er foretatt under forskningsprosjektet LARM, som er et 4-årig forskningsprosjekt, finansiert hovedsaklig av Tromsø forskningsstiftelse og Norges forskningsråd. LARM-prosjektets overordnede mål er å øke den begrensede kunnskapen vi har om kulturminnetilfanget i innlandet. De ulike prosjektene innenfor LARM har hatt som oppgaver å frambringe ny kunnskap om geografisk variasjon, kronologi, kontinuitet og endring i landskaps- og ressursbruk i indre Troms og Finnmark i tidsrommet rundt 2500 f.Kr. – 1000 e.Kr.

Seks fangstgroper og to rektangulære ildsteder ble arkeologisk undersøkt i 2011. Lokalitetene ligger i Karasjok kommune henholdsvis ved Jalgesvárre og nord for Vuolit Mollešjohk. I tillegg til de arkeologiske undersøkelsene ble det registrert et massefangstanlegg for villrein, som de undersøkte gropene er en del av, og det ble registrert flere boplassspor, aktivitetsområder og árran i regionen gjennom flere feltsonger i LARM-prosjektet (Hood og Sommerseth 2010, Sommerseth 2011b).

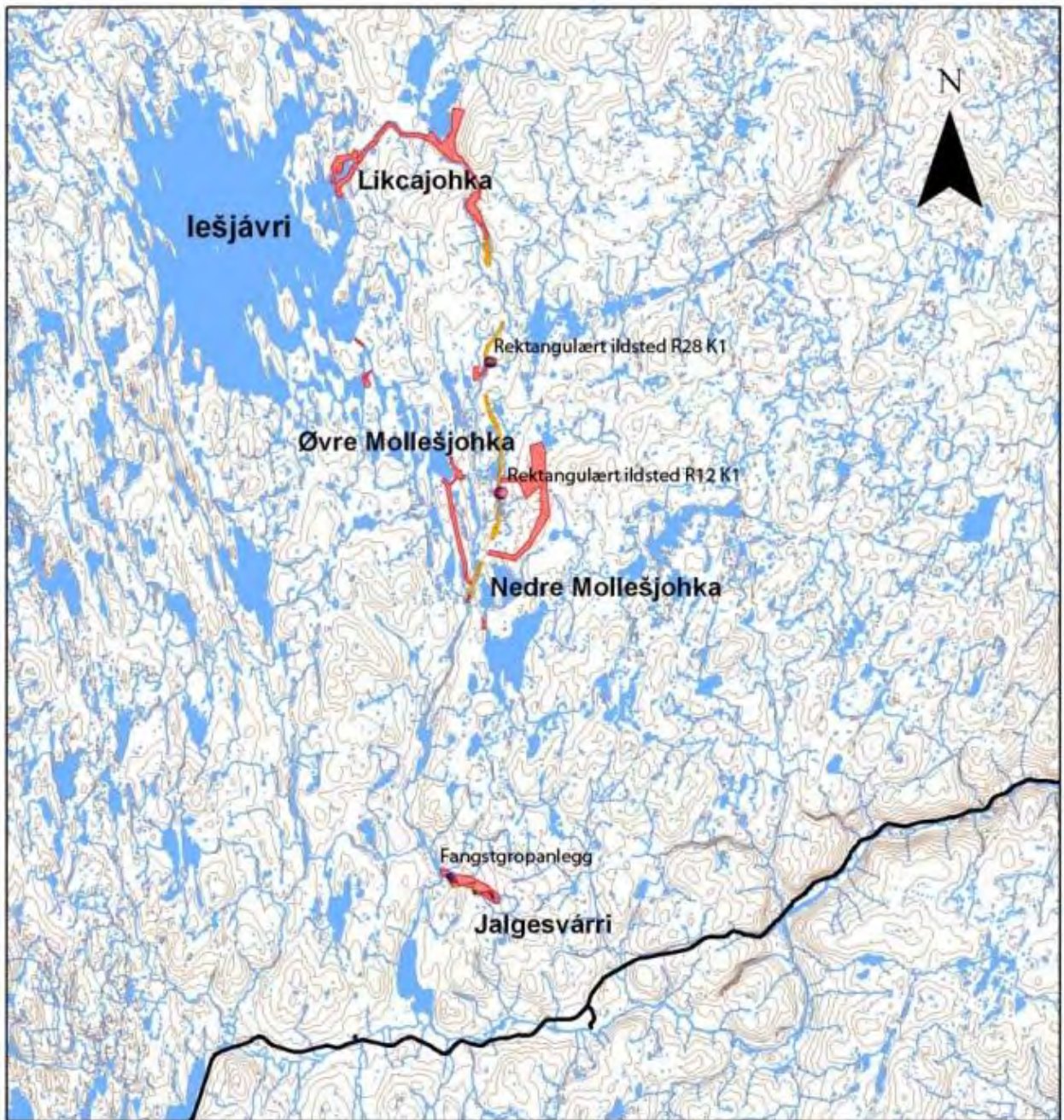
Figur 1. Kart over Finnmark og undersøkelsesområdet

Fangstgropsystemet og de undersøkte gropene ved Jalgesvárre ligger nede i småbjørkeområdene ca 5 km nord for riksvei 92, som passerer bygdene Šuoššjávri og Čoavddatmohkki. De rektangulære

ildstedene er imidlertid fordelt på to lokaliteter som ligger langt fra allfarvei, henholdsvis 3 og 9 km nord for bebyggelsen i Vuolit Mollešjohk eller 18 og 24 km nord for riksvei 92 (Fig.2). Avstanden mellom fangstgropssystemet og ildstedene er henholdsvis 13 og 19 kilometer. Denne rapporten vil kun ta for seg de arkeologiske undersøkelsene av de aktuelle lokalitetene, mens resultatene fra registreringene av fangstgropene og boplassene fra feltsesongene 2010 og 2011 foreligger i egne feltrapporter (Hood og Sommerseth 2010, Sommerseth 2011b).

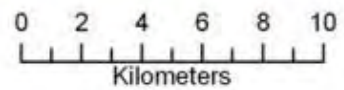
De arkeologiske undersøkelsene og registreringene i 2011 startet søndag 19. juni og ble avsluttet tirsdag 5.juli. Feltarbeidet foregikk under vekslende værforhold med mye kald vind og regn i den første perioden som deretter skiftet til lettskyet vær med mye sol og varme i feltperiodens siste fase. Prosjektet ble ledet av postdoktor Ingrid Sommerseth gjennom hele oppholdet mens professor Bryan Hood ved UIT deltok i feltsesongens siste periode. Dyktige medarbeidere og assistenter i felt var; Ph.D. student Yassin Karoliussen og MA student Ingar Figenschau fra Institutt for arkeologi og sosialantropologi ved Universitetet i Tromsø.

Vi oppholdt oss hele feltsesongen ved Vuolit Mollešjohk, hvor familien Randi og Per Edvard Johnsen sørget for overnatting, god mat og tilrettelegging og leie av transportmidler. Fasilitetene og gjestfriheten ved Vuolit Mollešjohk har tilført dette prosjektet verdifull områdekunnskap og praktisk hjelp. Vuolit Mollešjohk er en utmerket *báiki*, hjemmebase, for feltarbeidet som ble utført. Landskapet og områdene i og rundt Mollešjohk er gjerne områder som vi på forhånd hadde omtalt som indre Finnmark, et kultur- og naturlandskap med potensiale for spor etter fortidig bosetting og ressursutnyttelse. Møtet med familie Johnsens *báiki* (hjem), og deres veiledning og forhold til *meahcci*; det landskapet du kommer til når du forlater bygda, gjorde oppholdet vårt rikere. Vi fikk en større forståelse for at det du behøver for å klare deg og leve finnes i *meahcci*; som fisk, ryper, bær, ved, sennagress osv. De ulike variantene av *meahcci* representerer områder hvor det ikke nødvendigvis trenger å bo folk, men er steder hvor naturressursene er, naturens spiskammers som folk høster av og forvalter. Det var ikke vanskelig å skjønne når vi var der at folk i tidligere tider har benyttet seg av de samme gode ferdselsårene som brukes i dag. Folk har fisket ved de samme strykene og de samme fiskevannene. Dette er områder hvor de fortidige sporene som er flere tusen år gammel, blander seg med sporene etter dagens ferdsel og ressursutnyttelse.

Legend

- esker
- 2011 befart område
- riksvei

Figur 2. Kart med arkeologiske undersøkte lokaliteter og befarte områder i feltsesongen 2011.
Kart: Bryan Hood.

BAKGRUNN FOR DE ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSENE

De arkeologiske undersøkelsene i 2011 ble utført som en fortsettelse av feltarbeidet som var påbegynt i 2010 (Hood og Sommerseth 2010). Her ble de første 42 fangstgropene i Jalgesvårresystemet funnet, og samtlige lå langs barmarksveien rett nord for Jalgesvårre, slik at det var bare å ta opp tråden fra 2010 ved sist registrerte fangstgrop. I samme feltsesong 2010 ble det nord på eskeren for Vuolit Mollešjohk registrert flere spennende lokaliteter og åpne aktivitetsplasser fra sen eldre steinalder og yngre jernalder/middelalder. Funnene fra steinalderen besto av steinredskaper og avslag i chert og kvarts i tillegg til funn av beinfragmenter i et ildsted. Et av disse beinfragmentene som var av rein ble sendt til datering, og dateringen viste til tiden mellom 6085-5990 f. Kr, siste del av sen steinalder (Fig. 3).

Figur. 3 . Bryan Hood registrerer ildsted R24 med reinbein. Datert til siste fase av eldre steinalder. (TRa-3322 : 7180+/-55 BP kalibrert 6085-5990 f. Kr).Foto: Ingrid Sommerseth

Det ble også funnet grupper av rekkeorganiserte rektangulære ildsteder som hittil ikke har vært kjent så langt inne på Finnmarksvidda, og det ble også registrert flere enkeltliggende árran som trolig er fra ny tid. Fem av de rekkeorganiserte rektangulære ildstedene ble med trekullprøver fra

jorbor datert til tiden mellom AD 1020- 1440, mens to enkeltliggende árran ble datert til tiden mellom AD 1300 – 1770. Ildstedene presenteres nærmere i delen om de rektangulære ildstedene.

Et av hovedmålene for de arkeologiske undersøkelsene i 2011, og som er hovedtemaet knyttet til postdoktorprosjektet, er å forske på ulike former for jakt og fangst gjennom tid og se på ulike metoder for villreinfangst i et innlandslandskap. En av problemstillingene omhandler etableringen av fangstgropanlegg for villrein. En annen er å se om gropanleggene kan ha vært brukt gjennom tid. I dette perspektivet er det viktig å få datert bosettingsspor i samme region som kan tenkes å berøre de ulike fasene for villreinfangst gjennom tid eller om disse bosettingssporene heller signaliserer en tilpassning til fangstbasert reindrift eller tamreindrift (Sommerseth 2011). Derfor var det nødvendig å inkludere undersøkelsene av boplasspor sammen med fangstgropene i den arkeologiske undersøkelsene. Hovedmålet her var å få ut prøver til datering og videre se hvordan fangstgropene var konstruert og plassert i landskapet sett i relasjon til de rekkeorganiserte ildstedene som en antar har å gjøre med villrein.

Samtlige kulturminner som ble søkt frigitt for undersøkelse er relevante for de faglige utfordringene og problemstillingene i postdoktorprosjektet. Seks fangstgroper ble valgt i ett og samme system for å teste ut om det er en kronologisk spredning i tid, eller om gropene kan ha vært i bruk samtidig. Også gropenes plassering i landskapet rundt Jalgesvárre og sammenheng med andre store gropsystem er en interessant innfallsvinkel for å komme nærmere en tolkning av fortidig ressurnyttelse og økonomi. Gropene ligger i et spennende topografisk innlandslandskap som beriker hypotesene om en mulige etableringen av fangstgropsystem for villrein ca 2500 f.Kr og til en antatt intensivering og ressursbruk av spesifikke områder i de siste fasene av jernalder ca 1000 e. Kr. Undersøkelsen av fangstgropene er også relevant for spørsmål som dreier seg om ulike metoder for villreinfangst relatert til årstider, beiteområder og økologi.

Et annet interessant spørsmål er om den tidlige villreinfangsten og kunnskapen om de også har ledet frem til en senere driftsform som inkluderte tamreinen som en ressurs? Det var derfor viktig å få undersøkt nærmere de rektangulære ildstedene som tidligere ikke har vært kjent i disse områdene, og få bekreftet alder og lokalisering ved en arkeologisk undersøkelse. Slike ildsteder blir også kalt for ássebakte ildsteder og de nyeste undersøkelser av lignende boplasser i Øst- Finnmark indikerer en ny type ressursbruk fra tidlig middelalder som muligens inkluderer tamrein (Hedman og Olsen 2009). Derfor var det viktig å kunne se nærmere på de såkalte assebakteildstedne i Mollešjohk for å sammenligne disse med lignende boplasser og arkeologisk undersøkte ildsteder i Finnmark. Formålet med undersøkelsene som helhet gjennom to feltsesonger var å fange opp

bredde og sammenheng i type kulturminner på Finnmarksvidda. Grunnlaget er dermed lagt for å tolke fortidig ressursutnyttelse, endring i landskapsbruk og kronologisk variasjon rundt det aktuelle tidsrommet LARM arbeider med.

UNDERSØKELSESONRÅDENE

Erfaringene fra feltsongen 2010 og 2011 viser at Jalgesvárre og Mollešjohkområdet har en stor bredde og variasjon av ulike kulturminner, fra små og store fangstanlegg til bosettingsspor og løsfunn av steinredskaper, noe som samlet viser til en stor tidsdybde i ressursbruk i indre Finnmark, fra eldre steinalder og frem til ny tid (Fig. 4).

Figur 4. Bebyggelsen i Vuolit Mollešjohka sett mot nord med Čorotluoppal til høyre i bildet. I forgrunnen på bildet ble det registrert et mindre fangstgropanelgg og nyere tids årran ble registrert langs vannet. Nord for bebyggelsen er det aktivitetsområder fra eldre steinalder. Foto: Ingrid Sommerseth

Fangstsystemet og fangstgropane som er undersøkt ligger 1 km nordvest for fjelltoppen Jalgesvárre, som på norsk betyr slettfjell. Fjellpartiet er vegetasjonsløst og avrundet og ligger 438 meter over havet, ca 4 km nord for riksvei 92. Området ved Jalgesvárre krysses av barmarksløypa som strekker seg mellom riksveien og bebyggelsen i Vuolit Mollešjohk som ligger 1 mil videre

nordover. Kun 4 km vest for barmarksveien ligger lešjohka som har sitt utløp i Šuoššjávris øvre ende. Jalgesvárre er godt synlig på lang avstand både fra nord og sør, og fra selve toppen har man veldig god utsikt til toppene Goržživárri og Hárrevárit som ligger henholdsvis 4 km og 6 km lenger nord. Samtlige tre topper ligger langs et naturlig høydedrag som strekker seg nord-sør langs lešjohka. Høydedragene er også flyttevei for dagens tamreindrift og er et etablert område for høstbeite .

Figur 5. Jalgesvárre i bakgrunnen sett mot sør. Fangstgrop R50 og navneløst vann i forgrunnen. Foto: Ingrid Sommerseth.

Selve fangstgropanlegget ligger lenger ned i terrenget, ca 370 m.o.h, og 1,5 km nord for toppen av Jalgesvárre (Fig. 5). Gropene ligger i et vegetasjonsrikt småkupert terreng omgitt av små lettdrenerte morenerygger og sandmoer. Fangstgropanlegget er ca 3 km langt og ligger plassert på små morenerygger langs en mindre elv som heter Buolžajohka. Fangstanlegget er orientert nordnordvest - sørsørøst, og starter fra lešjohka i nordvest og følger terrenget oppover mot et mindre navneløst vann like ved barmarksløypa i sørøst.

Jalgesvárreområdet krysses i dag av moderne reintrekkruiter for tamrein, som knytter vinterbeiteområdene sør for lešjohka med sommerbeiteområdene i nord ute ved Porsanger og Hammerfest. Området like nordøst for Vuolit Mollešjohka, Návlesajgielas, brukes for hvile og kortere stopp på vårflyttingen og som skilleområde for flere reinbeitedistrikt om høsten. Siden LARM-prosjektet fokuserer på overgangen fra reinfangst til tamreindrift, var det et viktig poeng å velge et reinbeiteområde hvor det også er kjent tamreindrift fra historisk tid. Dette betyr at nyere tids landskapsbruk relatert til reindrift kan sammenlignes med tidligere landskapsbruk som har vært orientert mot tidlig tamreindrift, jakt og fangst.

Samlet viser valget av Jalgesvárre og Mollešjohka som undersøkelsesområde å være svært vellykket vedrørende spørsmålet om fortidig ressursbruk og bosetting i landskapet. Problemstillingene vedrørende fortidig villreinfangst og nyere tids tamreindrift ble synlig med de tallrike kulturminnene i landskapet og ny empiri muliggjør en tolkning av disse spørsmålene. Siden Mollešjohkområdet ennå i dag er et viktig overgangsbeite mellom høst- og vinterbeite for tamreindriften, er det nærliggende å anta at det også har vært en viktig trekkroute og område for villrein, og mye tyder på at høsten kan ha vært den aller viktigste sesongen for jakt og fangst i form av fangstgropssystem.

METODE

Tilsammen seks fangstgroper og to ildsteder ble arkeologisk undersøkt. Fangstgropene ble snittet med en sjakt og dokumentert i profil for å få frem vertikal konstruksjon og for å sikre presise innmålinger av daterbart makrofossilt materiale (Fig 6.). Hovedmålet for den arkeologiske undersøkelsen av fangstgropene var å etterstrebe en god stratigrafisk kontroll der makrofossilt materiale er direkte markert på profiltegnningene. Ildstedene ble derimot dokumentert både i plan og profil, en metode som ivaretok en god vertikal profildokumentasjon med presise innmålinger av trekullprøver samtidig som en fikk dokumentert formen på ildstede (Fig.7).

Figur 6. Fangstgrop R18 og R19 dokumenteres i profil. Foto: Ingrid Sommerseth

Figur 7. Ildsted R21 K1 dokumenteres både i profil og plan. Foto: Ingrid Sommerseth

Fangstgropene

Alle fangstgropene var rast sammen og de fremstår på markoverflaten som lengre, bredere og grunnere enn den opprinnelige formen. Fangstgropene ble før utgraving målt opp, fotografert og beskrevet. Deretter ble det lagt en sjakt fra utsiden av voll og inn mot midten av gropa som var minst 30 cm bred og opp til 5 meter lang. Sjaktene ble deretter gravd ned til det som ble tolket som opprinnelig bunn, som fremsto som lys kornet homogen morenegrus. Sjaktene ble gravd ut manuelt med spade uten at jorden ble soldet eller undersøkt nærmere, fordi tidligere undersøkelser har konstantert at det er få eller ingen funn av betydning i fangstgropenes fyllmasser (Simonsen 1979, Furset 1995/1996). Målet med sjakten var å få frem en helhetlig profilvegg som viste spor etter gropens konstruksjon og nedbrytning. Spor etter overdekkede podsol-horisonter (gråsandlag) og rester etter organisk materiale var av stor interesse for å kunne få oversikt over den stratigrafiske utviklingen med henblikk på tegn etter opprinnelig markoverflate under vollen. I dette laget ble de fleste makroprøvene tatt for å få ut daterbart materiale (Fig.8).

Figur 8. R36 K21. Makrofossilprøvene 3 og 4 tatt i profilen. Foto: Yassin Karoliussen.

I alle de undersøkte fangstgropene ble det innsamlet flere makrofossilprøver på minimum 0,5 til 0,7 liter og alle prøvene ble tatt ut av definerte lag fra profilveggen. Før prøvetaking ble

profilveggen renses for å minske forurensning fra moderne frø, røtter og pollen som kunne ha festet seg til veggen ved sjaktingen. Prøvene ble skåret ut som minimum 10 x 15 cm store kakestykker inn i vollen med kniv og deretter forsegle i poser. Prøvene ble tatt i avgrensede og definerte humuslommer eller humushorisonter som kan tolkes til å være opprinnelig markoverflate under vollen, eller som kulturpåvirket masse ved etablering eller reorganisering av gropa. Profilene ble tegnet i 1:20 og dokumentert med foto, og alle makrofossilprøver ble nøykatig målt inn og markert på tegningen. Etter dokumentasjon og prøvetaking ble gropa fylt igjen med opprinnelig fyllmasse, og toppen ble rekonstruert med lyng og torv for å minske skadene etter utgravninga i et ellers så tørt og sårbart terreng.

Makrofossilprøvene ble flotert i vann i laboratorium. Prøvene ble blandet med vann i en 5 liters stålkjele slik at det organiske materiale (makrofossilene) flyter opp og legger seg over det minerogene materialet som silt, sand og småstein. Etter omrøring ble vannet forsiktig helt gjennom en sil med 0,2 mm maskevidde hvor organisk materiale samles for videre bearbeiding. Sand og silt som ble liggende igjen i bunnen av kjelen ble kastet. Prosessen med vannflotering ble utført i flere omganger for å sikre seg alt organisk materiale. Prøvene ble deretter tørket og forsegle i små poser. Frø, blader, stengler og røtter ble sortert og bestemt av paleobotaniker Ellen Øverland ved Tromsø Museum. To prøver fra hver grop ble til slutt sendt til AMS-datering (akseleratormassespektrografi), og samtlige er behandlet av radiokarbonlaboratoriet i Trondheim. Tilsammen 10 prøver ble sendt og de daterte prøvene består av noen få blader, mest kortlevde stengler av bjørk og kun ett krøkebærfrø.

Ildstedene

Ildstedene ble før utgravning fotografert og beskrevet. Deretter ble det lagt ut en profillinje i øst-vest retning over ildstedet, og arealet som skulle avdekkes ble målt opp og avgrenset. Tilsammen 3 kvm ble åpnet i hvert ildsted som da avdekte hele strukturen og noe av området rundt. Først ble den ene halvdel av ildstedet åpnet for å få en god profil hvor dybde, struktur og lag med trekull kom tydelig frem til profiltegningen. Deretter ble den andre halvdel gravd ned til samme nivå som forrige. Utvalgte deler av sand og grusmassene fra ildstedet ble soldet gjennom en sikt med 2 mm maskevidde for å fange opp eventuelle bein eller gjenstandsfunn, uten at dette ble funnet (Fig 9.). Det foreligger to tegninger i plan i 1:20 fra topp og bunn av ildstedet og en profiltegning i 1:10. Hele graveprosessen er dokumentert med digitale bilder.

Figur 9. Solding av masse fra ildsted R12 K1. Foto: Ingrid Sommerseth

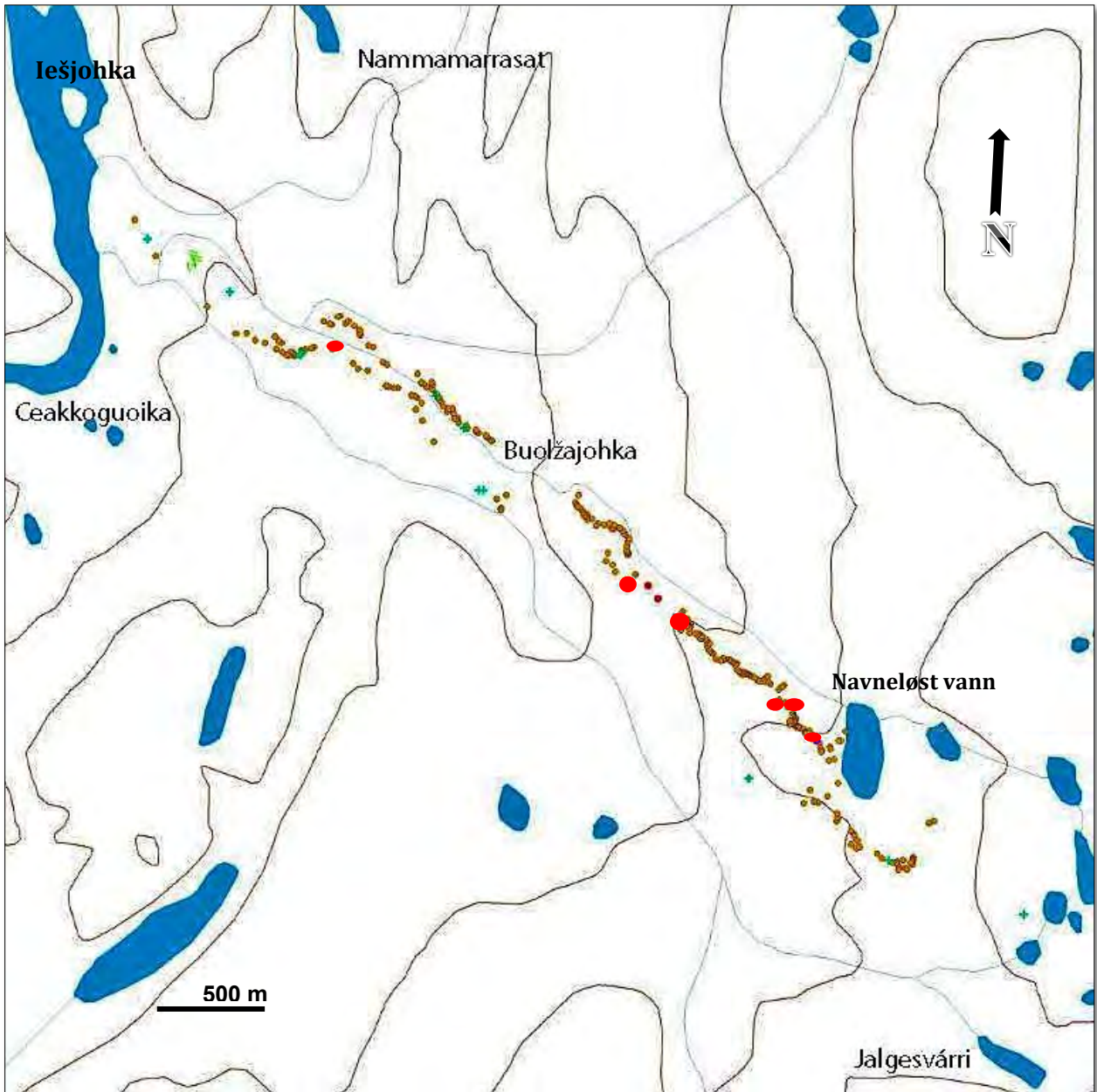
Samtlige trekullprøver ble tatt i profil og nøyaktig målt inn for å sikre dybde og ulike sjikt og nivåer. Fra hvert ildsted ble det tatt en rekke trekullprøver hvor kun to trekullprøver ble valgt for AMS-datering ved radiokarbonlaboratoriet i Trondheim. Trekullprøvene er artsbestemt av dendroøkolog Andreas Kirchefer, og de daterte kullfragmentene besto av kortlevde trearter fra løvtre, de fleste fra bjørk (*Betula*) og noen prøver med vier/selje (*Salix/Populus*). Til slutt ble steinene i ildstedene lagt

tilbake slik de var før undersøkelsen og dekket med den sand og jord som ble tatt av ved avtorving og utgravning.

Alle prøvene, både fra fangstgropene og ildstedene, er kalibrert med OxCal 3.10 (Ramsey 2005), og kalibreringene er gjort etter den nye INTCAL-kurven (Reimer et. al 2009). Der hvor ikke annet er oppgitt i teksten, er alderen på prøvene oppgitt som kalibrerte kalenderår f.Kr./e. Kr., med to standardavviks nøyaktighet.

UNDERSØKELSE AV FANGSTGROPENE VED JÁLGESVARRE

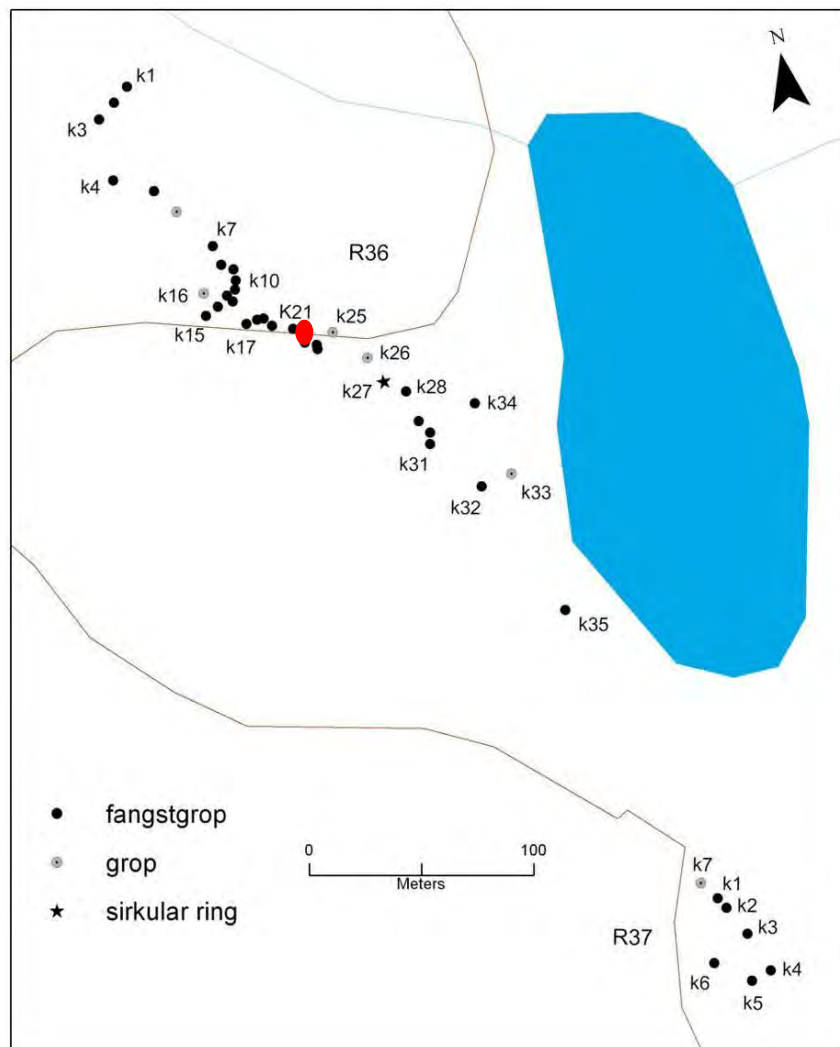
Fangstgropene som er arkeologisk undersøkt presenteres fra første grop som ligger nærmest barmarksveien og det navneløse vannet sørøst i systemet. Deretter beskrives gropene i rekkefølge nordvestover og ned langs Buolžejohka mot bredden av lešjohka (Fig. 10).

Figur 10. Kart med fangstgroper merket som gule rundinger, árran med grønne kryss, De utgravde gropene er markert med store røde rundinger. Kart: Bryan Hood.

R36 K21 (GPS 396515 – 7703342)

Denne fangstgropa ble registrert den første feltsesongen i 2010 (Hood og Sommerseth 2011) og den er synlig fra barmarksveien som ligger ca 50 meter øst for gropa. Fangstgropa ligger for seg selv i enden av en bakke og er plassert midt mellom to klynger på flere groper midt i systemet (Fig. 11). Gropa er rundoval og i ytre mål fra vollens ytterkant er den 6 meter i diameter. Vollen er ca 2 meter bred rundt det hele. Indre del av grop, skåla innenfor vollen er maksimum 2,5 meter i diameter. Dybden på gropa er ca 0,60 meter målt fra toppen av vollen i øst. Terrenget er småkupert med småvokst bjørkeskog, lyng- og mosebunn. Gropa har noen småbjørk på vollen i vest. Gropa heller svakt nedover siden den ligger på slutten av en bakke, noe som kan ha påvirket stratigrafien ved sammenrasing, vannsig og gjengroing.

Figur 11. R36 K21 merket med rødt på kartet. Oversikt over fangstgropene som ble registrert i 2010. Kart: Bryan Hood.

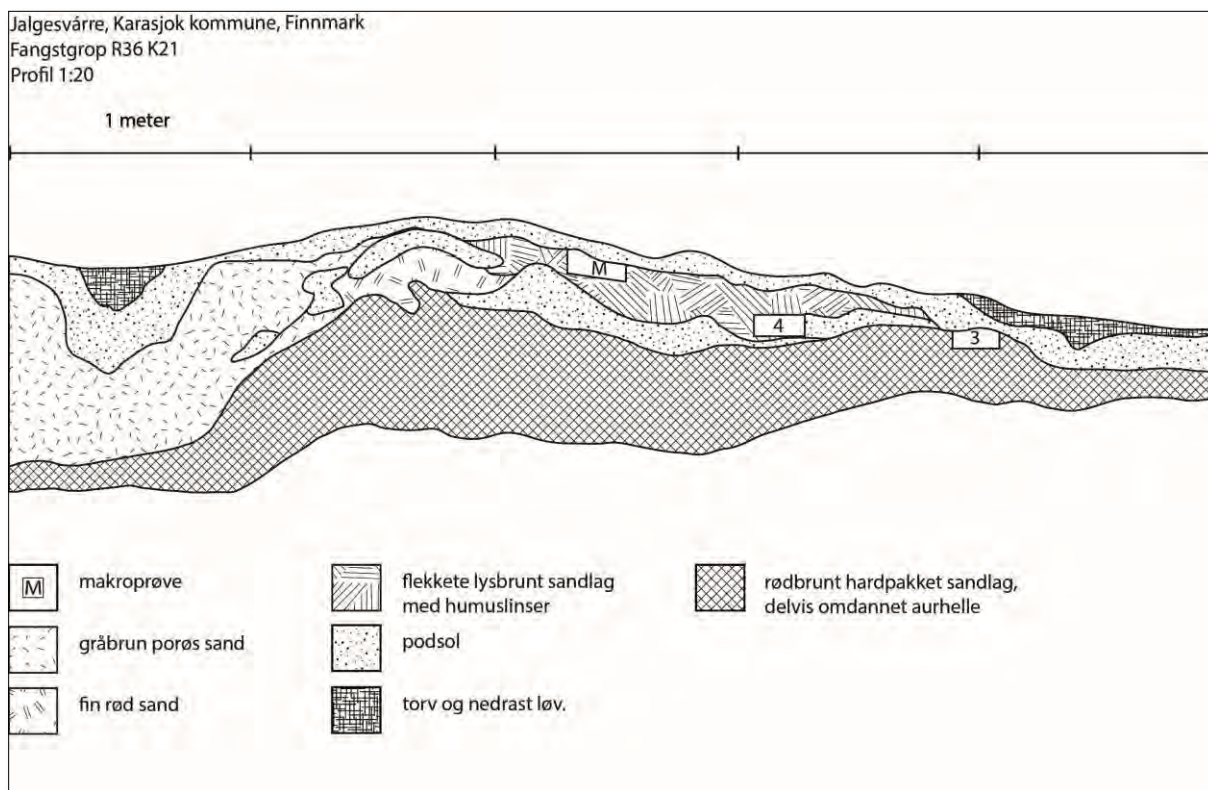
Det ble åpnet en 5meter lang og 0,60 meter bred sjakt i nord-sør retning, fra midten av gropa og ut over vollen i nord (Fig. 12). Dybden på sjakten variet fra 0,25 meter i ytterkant av vollen til 0,85 meters dybde i midten av gropa. Massen ble fjernet med spade for å få frem en tydelig profil . Det ble opprettet et lite koordiansystem for gropa for å klarlegge gropas opprinnelige dybde og sammenrasningsprosessen bak gropas nåværende form.

Figur 12. R36 K21 under utgravning med sjakten orientert i nord-sør. Foto: Ingrid Sommerseth

I toppen av profilen var det et tynt dekke med jord og deretter en synlig stripe podsol i hele lengden på profilen. Under dette fulgte det et flekkete lysbrunt sandlag ispedd humus med en tydelig podsol under dette laget igjen. Dette fenomenet var tydeligst fra knekken på selve gropa og spredet seg utover vollen. Det var fra dette området prøvene ble tatt. I selve gropa var det et bredt lag med fin gråbrun porøs morenesand som helt tydelig er rast og samlet sammen i bunnen av gropa etter bruk. I midten av gropa hadde det dannet seg en liten grop med nedrast løv som var omdannet til humus. Bunnen av gropa besto av rødlig tettpakket morenegrus som nesten var omdannet til aurbelle (Fig. 13). I knekken på gropa og oppe på vollen ble det funnet to store flate

steiner i sjakten. Disse kan ha blitt brukt som forskaling på sidene i gropa eller ha fungert som vippehellere på kanten i forbindelse med metodene brukt for å holde reinen inne i gropa under fangsten .

Figur 13. Profiltegning av R36 k21. Illustrasjon Erik Kjellemann.

Det ble tatt tre makrofossilprøver fra lommer i profilen (Fig.8, fig. 14). Prøvene ble tatt under vollen der det var størst mulighet for å ekstrahere ut humusmateriale til datering. Prøvene ble tatt i områder hvor en kunne forvente en fortidig markoverflate fra en av fangstgropas bruksperioder. To av prøvene, nr. 3 og 4 ble sendt til datering. Prøve nr.3 ble tatt i den ytre delen av vollen og 15 cm fra markoverflaten. Denne prøven besto av krøkebærblad, bjørkeblad og moseskudd. Prøve nr. 4 ble tatt 18 cm fra markoverflaten i den midtre delen av vollen og prøven her besto av en liten kvist. Resultatene fra de to prøvene var for unge til å representerer noe form for aktivitet knyttet til bruken.

R36 K21	Materiale	Lab.nr	¹⁴ C alder før nåtid	δ 13C‰ VPDB
prøve 3	Krøkebærblad mm	Tra-4347	3,4±0,4%	-28,2
prøve 4	kvist	Ua-44471	119,1±0,5 pMC.	-28,5

Figur 14. R36 K21 klar for prøvetaking og dokumentasjon. Foto: Ingrid Sommerseth

R18 og 19 (GPS 396370 – 7703491)

Fangstgropene ble registrert i samme feltsesong som de ble arkeologisk undersøkt (Sommerseth 2011:11). De to gropene karakteriseres som tvillinggroper i og med at de deler midtvoll og er tilnærmet like store i omkrets og dybde (Fig.15). Gropene ligger på en rekke mellom flere andre store groper på en småkuppert lyng og lavbevoskt slette med små fjellbjørk. Begge gropene er bevokst med småbjørk og einer på vollene. Gropene er tilnærmet runde i ytre mål, hvor grop R18, er 7,3 meter N-S, mens grop R19 er 6,7 meter N-S i ytre mål. Samlet lengde i Ø-V retning, inkludert felles voll i midten for begge gropene, er 11 meter ytre mål. Begge groper har kraftige og markerte voller, som varierer i bredde på 1- 1,5 meter. Dybden i gropene er henholdsvis 1 meter dyp i R18 og 0,80 meter dyp i R19, og målene er tatt fra toppen av vollen og ned til bunnen av gropa. Felles voll midt mellom gropene er 2,60 meter bred. I indre del av grop 19 er skåla innenfor vollen maksimum 2,7 meter i diameter.

Figur 15. Tvillinggropene R18 og R19 før sjakting, med provisorisk regn- og vindskjul over grop R18. Foto: Yassin Karoliussen.

Det ble åpnet en 4,5 meter lang og 0,60 meter bred sjakt mellom gropene og gjennom felles midtvoll i tilnærmet øst-vest retning (Fig. 16). Dybden på sjakten varieret var opp til 1 meter på det dypeste. Massen ble fjernet med spade for å få frem en tydelig profil gjennom midtvollen. Det ble opprettet et lite koordinatsystem for å klarlegge gropas opprinnelige dybde og sammenrasningsprosessene bak gropas nåværende form. Det var enkelte områder som ikke ble åpnet, som for eksempel bunn av grop R18 og bunn av voll mellom gropene, på grunn av blandt annet vanskelige værforhold den dagen. I tillegg ble det klart at de nedre lagene av sandmassene i vollen var så pass homogene og upåvirket at en ytterlig utgravning av vollen i profilen ikke ble prioritert. Den avdekte profilen og den utgravde sjakten viste et godt nok bilde av gropenes morfologi, og området var tilstrekkelig avdekket for prøvetaking og en videre bearbeidelse (Fig.16).

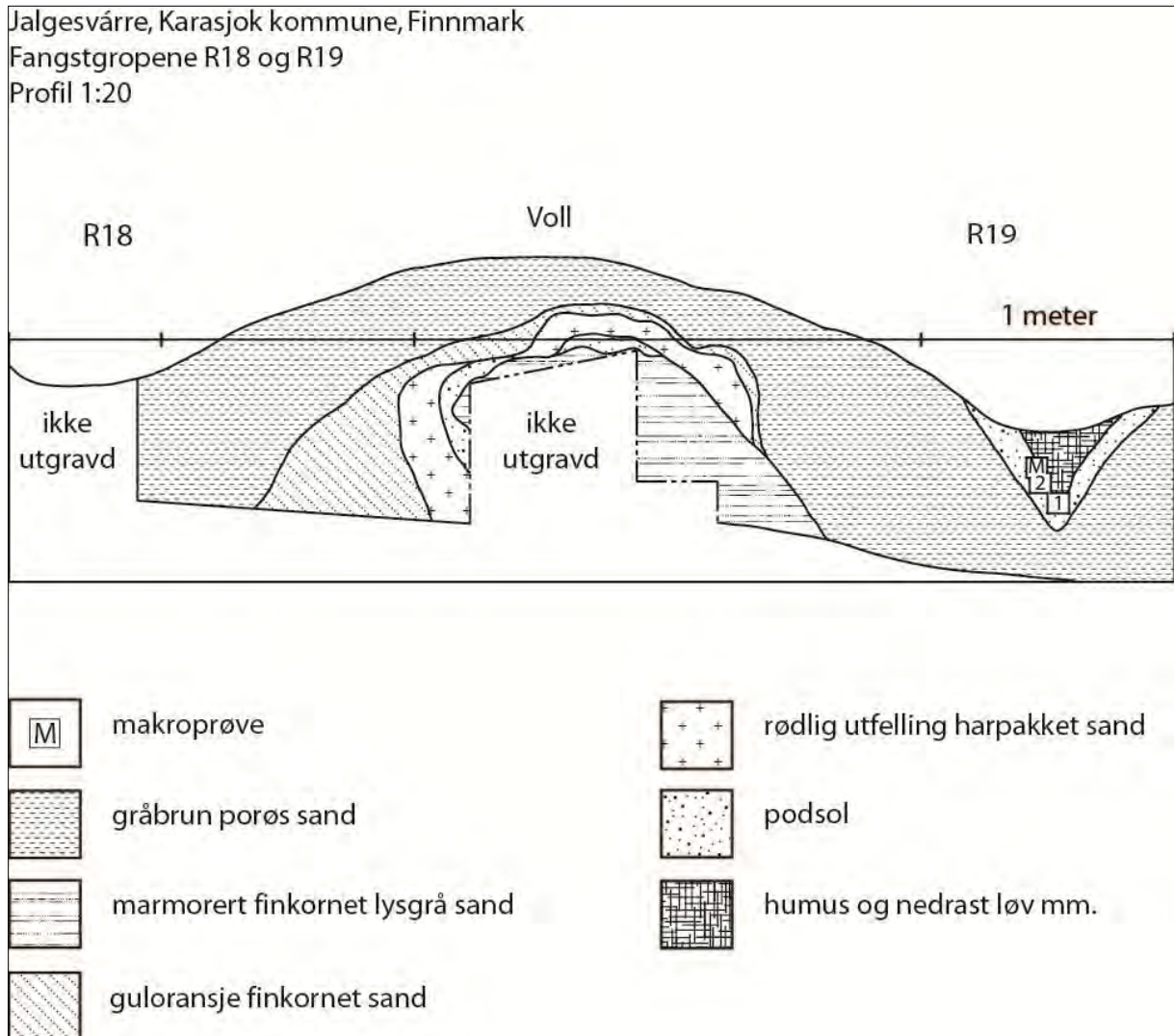

Figur 16. Sjakten åpnet mellom fangstgropene R17 og R18. Foto:Ingrid Sommerseth

I toppen av profilen var det et tynt dekke med jord på noen få centimeter og deretter fulgte det en 30 – 80 cm bred og relativt homogen gråbrun finkornet sandmasse i hele lengden på profilen som tolkes som en innfelling etter at gropa var ute av bruk. I profilen på vollen som deles av gropene 17 og 18 kunne man tydelig se den opprinnelige gropveggen som nærmest har vært loddrett, og som har dannet rette vegger inn mot bunnen. Selve vollveggen viste seg som en stripe med rødlig utfelling av harpakket sand. Rett i øverkant av denne røde utfellingen hadde det dannet seg en tynn stripe med podsol som lå under den tykke homogene innfellingsmassen. Under den røde stripen fulgte det et marmorert finkornet lysgrått sandlag som ble tolket som opprinnelig morenegrunn på sletten (Fig. 13). Det var denne gropa som hadde den tydeligste profilen som viste den opprinnelige formen på gropa. Dette kan bety at gropa har hatt et lite kammer som har hatt rette vegger og som trolig har hindret dyret i å ta sats for å komme seg ut av gropa.

Inn mot bunnen av grop R19 hadde det dannet seg en liten grop, muligens en sekundær grop, med nedrast løv og humus og under det relativt tykke laget med humus var det en klar stripe med podsol (Fig. 16 og 17). Denne sekundærgropa eller sammenrasningsgropa kan også ha vært

bevekst med et lite tre, eller at det har ligget en liten trebit i bunnen og råtnet siden det var så tykt et lag med humus. Det var forøvrig ingen tegn til andre konstruksjonsdetaljer i form av stein eller annet materiale i gropen.

Figur 17. Profiltegning av R18 og R19. Illustrasjon: Erik Kjelleman.

Det ble tatt tre makrofossilprøver fra midten av grop 19. Prøvene ble tatt i ulike nivåer fra humuslommer på den ene siden av den lille sekundærgropa, i overgangen mellom podsol og omdannet humus (Fig.17, fig.18). Det ble dessverre ikke tatt ut prøver fra lagene under vollen mellom gropene. Dette fordi det ikke var lommer eller områder med humus å se i dette området av profilen. Prøvene ble derfor tatt fra humuslag i bunnen av gropa og prøvene avspeiler trolig en annerledes fase eller bruksperiode enn det man trolig ville ha oppnådd med prøver fra lag under vollen. Prøvene fra bunnen av gropa avspeiler høyst sannsynlig en sammenrasningsfase eller en fase etter at gropa var gått ut av bruk for siste gang.

To av makroprøvene, nr. 1 og 2 ble sendt til datering. Prøve nr.1 ble tatt 17 cm fra markoverflaten i siden av gropa og prøven besto av bjørk- og krøkebærfrø. Prøve nr. 2 ble tatt 12 cm fra markoverflaten på samme side av den lille gropa og denne prøven besto av en liten kvist. Resultatene fra de to prøvene var for unge til å representerer noe form for aktivitet knyttet til bruken.

R18	Materiale	Lab.nr	14Calder før nåtid	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$
prøve 1	Bjørk/krøkebær frø	Ua-44470	104,2±0,4pMC	-22.5
prøve 2	kvist	Tra-4346	17,4±0,4%	-27.0

Figur 18. Midten av fangstgrop R18 med områder med humus i profilen. Foto: Ingrid Sommerseth

R58 (GPS 396181 – 7703613)

Fangstgropa ble registrert i samme feltsesong som den ble arkeologisk undersøkt (Sommerseth 2011:15). Denne gropa ligger midt i hovedsystemet som er ca 3 km langt. Gropa er den høystliggende gropa av alle undersøkte og ligger på en markert morenerygg som strekker seg nedover langs Buolžajohka og lešjohka. Langs toppen av moreneryggen ble det i et åpent sandområde ca 35 meter nord for gropa funnet avslag og tverrspisser i chert fra sen eldre steinalder (7000 – 6000 BP). Det er også anlagt en moderne barmarksvei som går rett over gropa og steinalderområdene. På grunn av barmarkskjøring og slitasje på moreneryggen er det et tynnere torvdekke av lyng og mose som dekker kulturminneområdene og fangstgropa. Det går tydelige hjulspor midt over gropa som heller svakt nedover mot nord og gropa ble derfor prioritert undersøkt på grunn av fare for ytterlig skade (Fig.19).

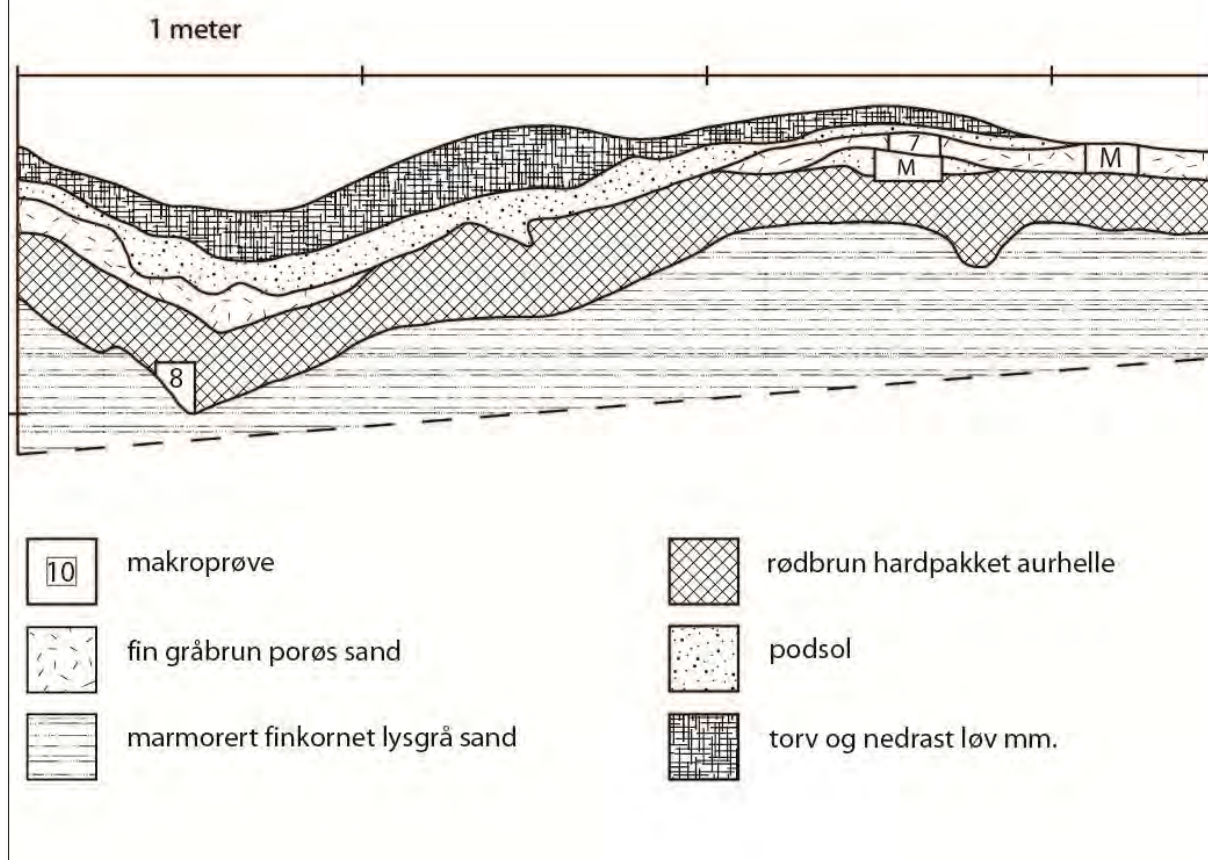
Terrenget på moreneryggen er preget av lyng og lav med spredt fjellbjørk. Det vokser ei lita busk på vestsida av vollen på gropa. Gropa er rundoval 5 meter nord-sør og 4,5 meter øst-vest ytre mål. Dette er den minste av alle groper som ble undersøkt men er til tross for størrelsen godt synlig. Dybden på gropa målt fra toppen av vollen og ned til bunn er 0,44 meter dyp, og denne er den grunneste av alle de undersøkte fangstgropene. Gropa har en markert voll som er 1 meter bred, men vollen er noe skadet i nord og mest inntakt i vest. Indre del av grop, skåla innenfor vollen er maksimum ca 2,5 meter i diameter.

Figur 19. R58 under utgraving. Foto: Ingrid Sommerseth

Det ble åpnet en 3,5 meter lang og 0,60 meter bred sjakt i nord-sør retning, fra midten og gropa og ut over vollen i nord. Dybden på sjakten variet fra 0,67 meter i ytterkant av vollen til 0,75 meters dybde midt på vollen og til 0,68 meter i midten av gropa (Fig.20). Massen ble fjernet med spade for å få frem en tydelig profil . Det ble opprettet et lite koordinatsystem for gropa for å klarlegge gropas opprinnelige dybde og sammenrasningsprosessen bak gropas nåværende form.

Jalgesvårre, Karasjok kommune, Finnmark
 Fangstgrop R58
 Profil 1:20

Figur 20. Profiltegning av R58. Illustrasjon: Erik Kjellmann

I toppen av profilen var det et tykt dekke med torv og humus, spesielt inn mot midten av gropa, og dette var et fenomen som skilte seg ut fra de andre undersøkte gropene (Fig. 21). Under torvlaget var det en markert stripe med podsol som fulgte hele gropas lengde. Podsolen så ut til å forsvinne noe ytterst i vollen, noe som kan ha å gjøre med slitassen på området. Under podsolen var det et marmorert finkornet lysegrått sandlag som inneholdt enkelte humuslinser hvor det ble tatt makroprøver. Dette laget ble funnet i ytterkant av vollen og inne i selve gropa. Mellom det marmorete gråsandlaget og det rødbrune utfellingslaget var det ytterlig en avgrenset tynn linse med podsol i vollen hvor det også ble tatt en makroprøve. Deretter fulgte det et tydelig definert utfellingslag av rødbrun hardpakket sand, tildes omdannet aurhelle. Under dette laget var det i vollen og i bunnen av gropa en definert masse av finkornet marmorert lysgrå sand, et lag som kan ha vært brukt til konstruksjon av gropa og brukt til å bygge opp vollen, men også et lag som markerte bunnen av gropa. Det hadde ikke dannet seg en liten grop med humus og nedrast løv i

bunnen av fangstgropa, og er noe som skiller seg ut fra de andre gropene og som kan avspeile det at gropa ligger eksponert til på toppen av en morenerygg.

Figur. 21.R58 som ligger på moreneryggen sett mot nord, nesten ferdig undersøkt. Foto:Ingar Figenschau.

Det ble tatt fire makrofossilprøver fra grop R58. Prøvene ble tatt i ulike deler av profilen på steder med små humuslomer i overgangen mellom podsol og lag med utfellinger og sand med humus (Fig.20, fig.23). Det ble tatt ut tre prøver under vollen og en prøve i bunnen av gropa. Prøvene som ble tatt i den ytre delene av vollen og i overgangen mellom podsol og sandlag med humuslinser kan avspeile en periode for når gropa var i bruk i en tidlig fase. Prøven fra bunnen av gropa avspeiler trolig en sammenrasningsfase og kan være fra en periode rett etter at gropa var gått ut av bruk for siste gang. To av makroprøvene, nr. 7 og 8 ble sendt til datering. Prøve nr.7 ble tatt 15 cm fra markoverflaten og i det marmorerte sandlagte med humus og prøven besto av en kvist. Denne prøven, som lå mellom to podsollag, kan muligens være tatt på et sted som tolkes som en opprinnelig markoverflate. Prøve nr. 8 ble tatt 35 cm fra markoverflaten i bunnen av gropa i overgangen mellom utfellingslaget og den marmorerte fine sanda i bunnen. Denne prøven besto også av en liten kvist. Resultatene fra de to prøvene var for unge til å representerer noe form for aktivitet knyttet til bruken.

R58	Materiale	Lab.nr	14Calder før nåtid	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$
prøve 7	kvist	Ua-44474	108,2±0,5pMC	-29.2
prøve 8	kvist	Tra-4348	19,7±0,5%	-29.7

Figur. 23. Profilen på R59 med prøvetaking av makrofossiler. Foto: Ingar Figenschau.

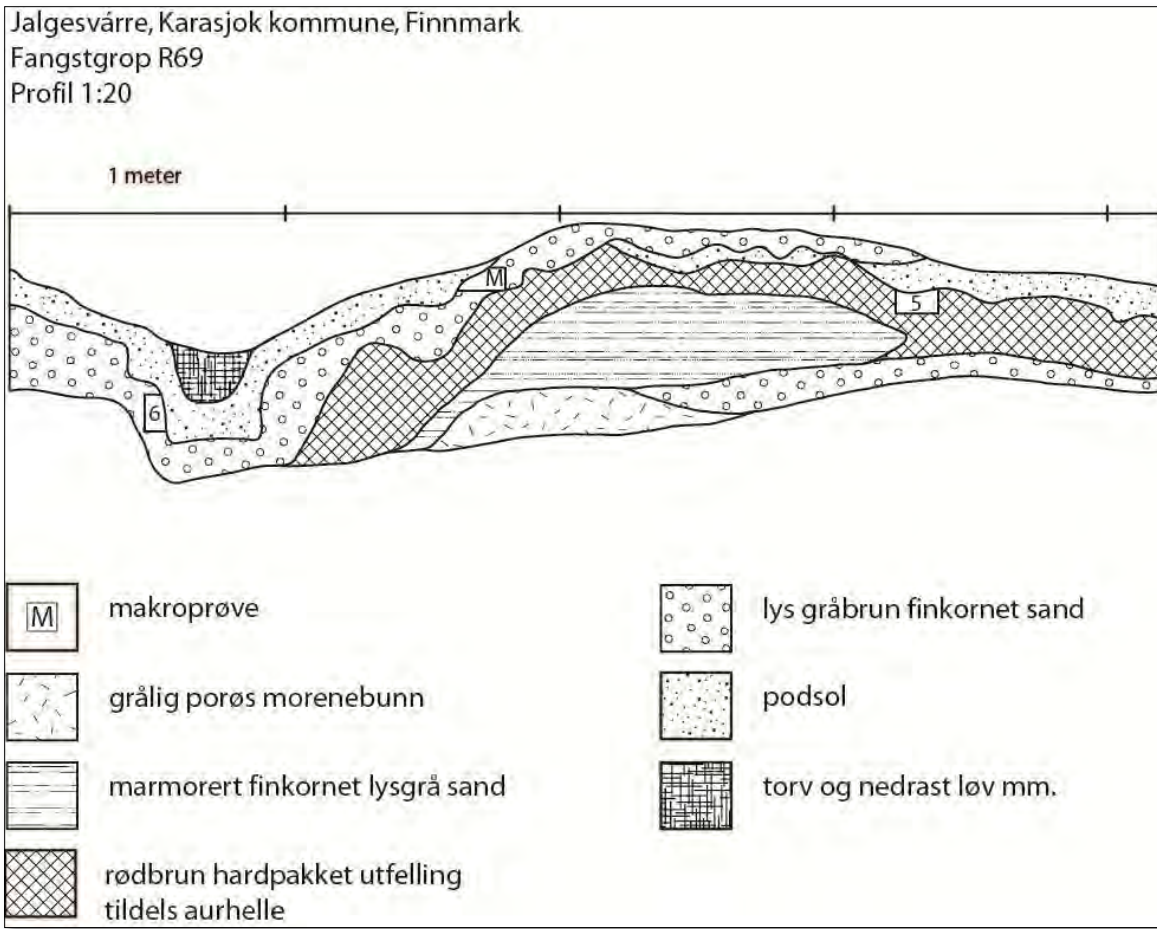
R69 (GPS 396057 – 7703765)

Fangstgropene ble registrert i samme feltsesong som de ble arkeologisk undersøkt (Sommerseth 2011:16). Denne gropa ligger midt i hovedsystemet som er ca 3 km langt. Gropa er også første grop i en mindre rekke på seks groper som ligger på en markert morenerygg parallelt med Buolžajohka som renner ut i lešjohka. Gropa ligger for seg selv og er delvis gravd inn i kanten på moreneryggen. Skrenten er bratt og der er ca 25 meter ned til elva. Terrenget hvor gropa ligger er småkuppert og bevokst med lyng og lav ispedd små fjellbjørk som også vokser på vollen av gropa (Fig.24). Gropa er oval 7,5 meter øst-vest og 5,5 meter nord-sør ytre mål. Dybden på gropa målt fra toppen av vollen og ned til bunn er 0,74 meter dyp. Gropa har kraftige og markerte voller, med en bredde som varierte fra 1,5 meter på langsiden i nord-sør til 2,2 meter på kortsiden i øst-vestlig retning. Indre del av grop, skåla innenfor vollen er maksimum 2,6 meter i diameter.

Figur 24. R69 før utgravning, med en 4 meter lang sjakt i øst-vest. Foto: Ingar Figenschau.

Det ble åpnet en 4,5 meter lang og 0,60 meter bred sjakt i øst-vest retning, fra midten og gropa og ut over vollen i vest (Fig. 25). Dybden på sjakten variet fra 0,40 meter i ytterkant av vollen til 0,80 meters dybde midt på vollen til 0,74 meter i midten av gropa. Massen ble fjernet med spade for å få frem en tydelig profil . Det ble opprettet et lite koordinatsystem for gropa for å klarlegge gropas opprinnelige dybde og sammenrasningsprosessen bak gropas nåværende form.

Figur 25. Profiltegning av R69. Illustrasjon: Erik Kjellemann.

I toppen av profilen var det et tynt dekke med jord og deretter en synlig stripe podsol ytterst i vollen og innerst i midten av gropa. Under toppen av vollen midt i profilen var det imidlertid et lyst gråbrunt sandlag ispedd noen humus, et lag som kunne følges ned til midten av gropa og under en podsol, dette laget er kanskje et overrassningslag som har dekket gropa etter bruk. Under podsol og det lyse sandlaget var det fra veggen av gropa og utover vollen et tydelig definert utfellingslag av rødbrun hardpakket sand, tildes omdannet aurhelle. Under dette laget var det i selve vollen en definert masse av finkornet lys sand som må ha vært brukt til konstruksjon av gropa og vollen. I midten av gropa hadde det dannet seg en liten grop med nedrast løv som var omdannet til humus. I bunn av hele sjakten var det stort sett porøs morene grunn og lys finkornet sand som virket homogen og lite påvirket av kultur (Fig. 26).

Figur 26. R69 med sjakt i vollen og inn mot midten. Foto: Ingar Figenschau.

Det ble tatt tre makrofossilprøver fra grop R69. Prøvene ble tatt i ulike deler av profilen på steder med små humuslommer i overgangen mellom podsol og lag med utfellinger og sand med humus (Fig.25, fig.27). Det ble tatt ut to prøver under vollen og en prøve i veggen på den lille gropa i midten. Prøve nr. 5 fra den ytre delen av vollen, i overgangen mellom podsol og utfellingslag og kan avspeile en opprinnelig markoverflate siden den ligger under podsol som ble skåret igjennom ved tildanning av gropa. Prøve nr. 6 fra veggen på bunnen av gropa avspeiler trolig en sammenrasningsfase og kan være fra en periode rett etter at gropa var gått ut av bruk for siste gang. To av makroprøvene, nr. 5 og 6 ble sendt til datering. Prøve nr.5 ble tatt 12 cm fra markoverflaten og noe på yttersida av vollen og prøven besto av en kvist. Prøve nr. 6 ble tatt 17 cm fra markoverflaten i bunnen av gropa i overgangen mellom podsol og en lys sandmasse med humus. Makrofossilprøven fra dette laget besto av en liten kvist. Resultatene fra de to prøvene var for unge til å representerer noe form for aktivitet knyttet til bruken.

R69	Materiale	Lab.nr	^{14}C alder før nåtid	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$
prøve 5	kvist	Ua-44472	99±30	-27.7
prøve 6	kvist	Ua-44473	114,1±0,5pMC	-28.3

Figur 27. Profil med makrofossilprøver i R69. Foto: Ingrid Sommerseth

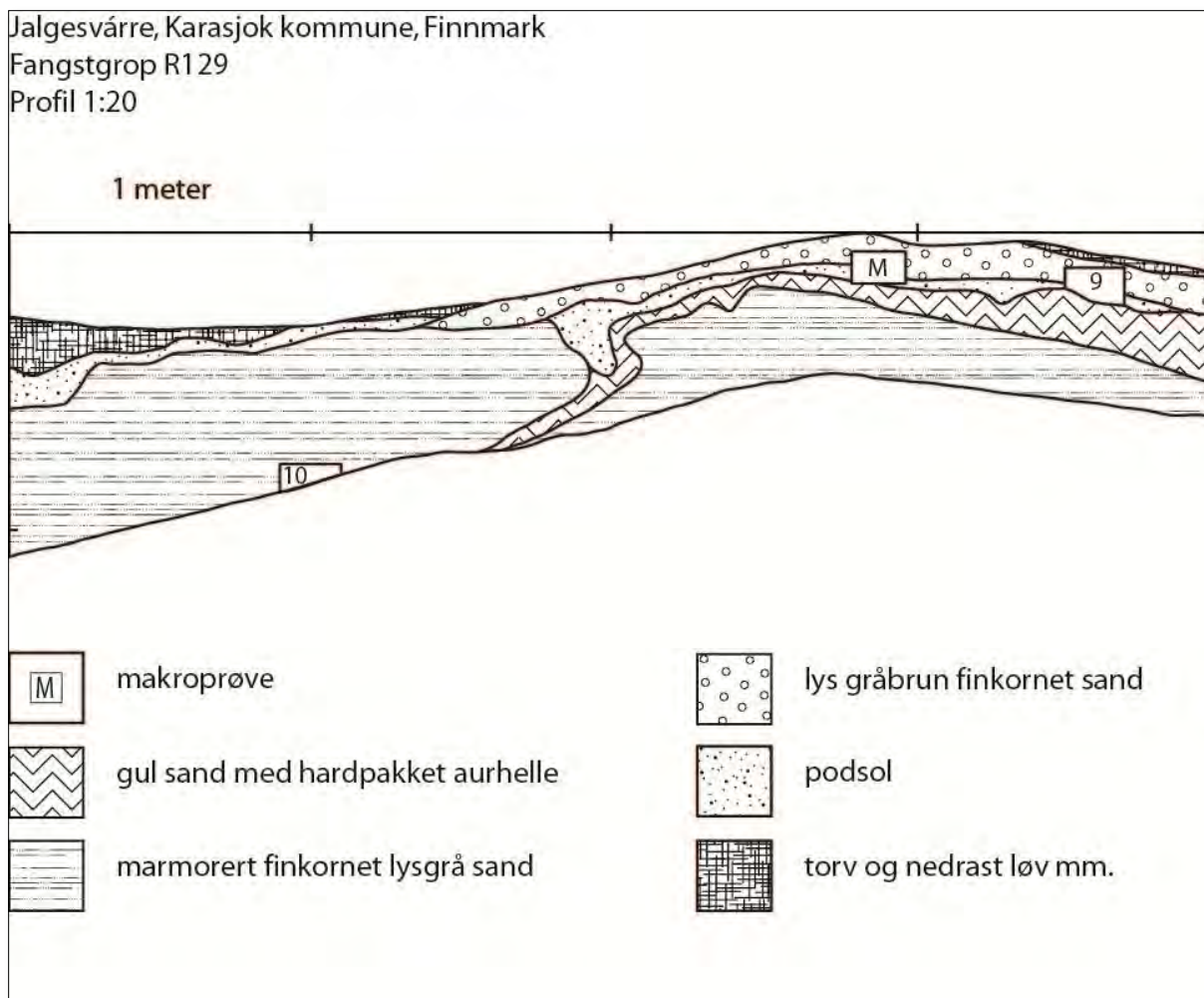
R129 (GPS 395231 – 7704379)

Fangstgropa ble registrert i samme feltsesong som den ble arkeologisk undersøkt (Sommerseth 2011:21). Denne gropa ligger på vestsida av hovedsystemet og nærmest lešjohka, ca 1,2 km nordvest for forrige undersøkte. Gropa er den siste gropa som ble undersøkt og ligger nær flere andre groper som er plassert ute på kanten av en moreneskrent som strekker seg parallelt med Buolžajohka. Skrenten er bratt og der er ca 15 meter ned til elva (Fig.28). Terrenget er småkuppert og bevakst med lyng og lav ispedd små fjellbjørk som også vokser på vollen av gropa. Gropa er oval 7,3 meter nord-sør og 6,5 meter øst-vest ytre mål. Dybden på gropa målt fra toppen av vollen og ned til bunn er 0,56 meter dyp. Gropa har kraftige og markerte voller, med en bredde som varierte fra 2,3meter på langsiden i nord-sør til 1,5 meter på korsidene i øst-vest. Indre del av grop, skåla innenfor vollen er maksimum ca 3,5 meter i omkrets .

Figur 28. R129 som ligger på skrenten. Foto: Yassin Karoliussen

Det ble åpnet en 4 meter lang og 0,60 meter bred sjakt i nord-sør retning, fra midten og gropa og ut over vollen i vest (Fig. 29 og 30). Dybden på sjakten varieret fra 0,60 meter i ytterkant av vollen til 0,50 meters dybde midt på vollen til 1,10 meter dyp midt i gropa. Massen ble fjernet med spade for å få frem en tydelig profil . Det ble opprettet et lite koordinatsystem for gropa for å klarlegge gropas opprinnelige dybde og sammenrasningsprosessen bak gropas nåværende form.

Figur 29. Profiltegning av R129. Illustrasjon: Erik Kjelleman.

I toppen av profilen var det et dekke med torv og humus innerst i selve gropa og ytterst på vollen, mens det på toppen av vollen var et lyst gråbrunt sandlag med humuslinser som lå rett under et meget tynt lyng og lavdekke. Under disse lagene strakte det seg en tynn stripe med podsol i profilens hele lengde, men denne stripen har et markert brudd i overgangen fra grop til voll (Fig. 30).

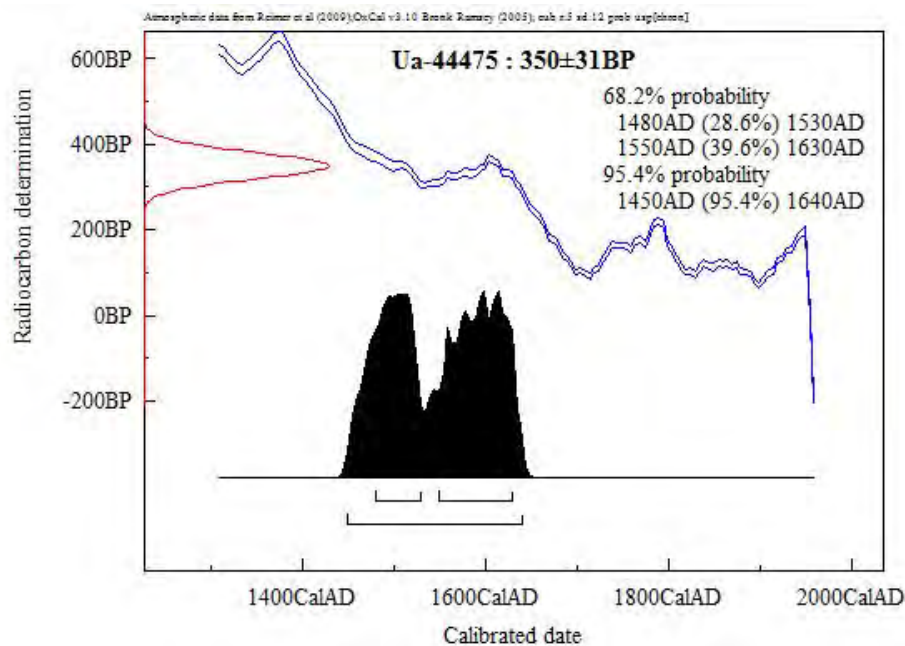

Figur 30. R129 under utgravning. Foto: Ingrid Sommerseth

Under podsol på vollen dukket det frem et definert utfellingslag av gulbrun hardpakket sand, tildes omdannet aurbelle. Under dette laget og i bunnen var det i selve vollen og i midten av gropa en løs masse med marmorert eller stripete finkornet lysgrå sand. I midten av gropa hadde det dannet seg en bred og grunn grop med nedrast løv som var omdannet til humus.

Det ble tatt tre makrofossilprøver fra grop R129. Prøvene ble tatt i ulike deler av profilen på steder med små humuslommer i overgangen mellom podsol og lag med sand iblandt humus (Fig.29, fig.31). Det ble tatt ut to prøver under vollen og en prøve i veggen på selve gropa. Prøvene som ble tatt i den ytre delene av vollen og i overgangen mellom podsol og et lyst gråbrunt sandlag med humuslinser, kan avspeile en opprinnelig markoverflate som var etablert før gropa ble konstruert og gravt inn i bakken. Prøven fra veggen mot bunnen av gropa avspeiler trolig en sammenrasningsfase og kan være fra en periode rett etter at gropa var gått ut av bruk for siste gang. To av makroprøvene, nr. 9 og 10 ble sendt til datering. Prøve nr.9 ble tatt 12 cm fra markoverflaten på utsiden av knekken på vollen, og denne prøven besto av en løvbit og kvister. Prøve nr. 10 ble tatt 27 cm fra markoverflaten i den indre del av gropa på bunnen fra et lysgrått marmorert sandlag (Fig 32). Denne makrofossilprøven besto av et lite bjørkeblad.

R129	Materiale	Lab.nr	14Calder før nåtid	δ 13C‰ VPDB
prøve 9	løv/kvist	Ua-44475	350±31	-27.2
prøve 10	bjørkeblad	Ua-44466	104,8±0,5pMC	-31.1

Prøve nr. 9 var den eneste makrofossilprøven av samtlige dateringer som hadde et resultat som var eldre enn 100 år. Den kaliberete alderen for denne prøven er innenfor to standardavviks nøyaktighet plassert innenfor perioden 1450 – 1640 AD. Dateringen her viser til senmiddelalder / ny tid og representerer en helt ny periode av samtlige dateringer av fangstgropene fra Finnmark. Prøve ni var tatt under vollen på utsiden av selve gropa og i overgangen av et podsollag og et gråbrunt sandholdig jordlag. Prøven kan representere en siste fase for bruken av gropa hvor jorda på vollen kan ha vært snudd på nytt. Likevel er det mest sannsynlig at denne dateringen representerer en gjengroingsfase på lik linje med de andre gropene etter at de alle var gått helt ut av bruk.

Figur 31. R129 med sjakta utover vollen. Foto: Ingrid Sommerseth

Figur 32. R129 med profil av indre del av grop. Foto: Yassin Karoliussen.

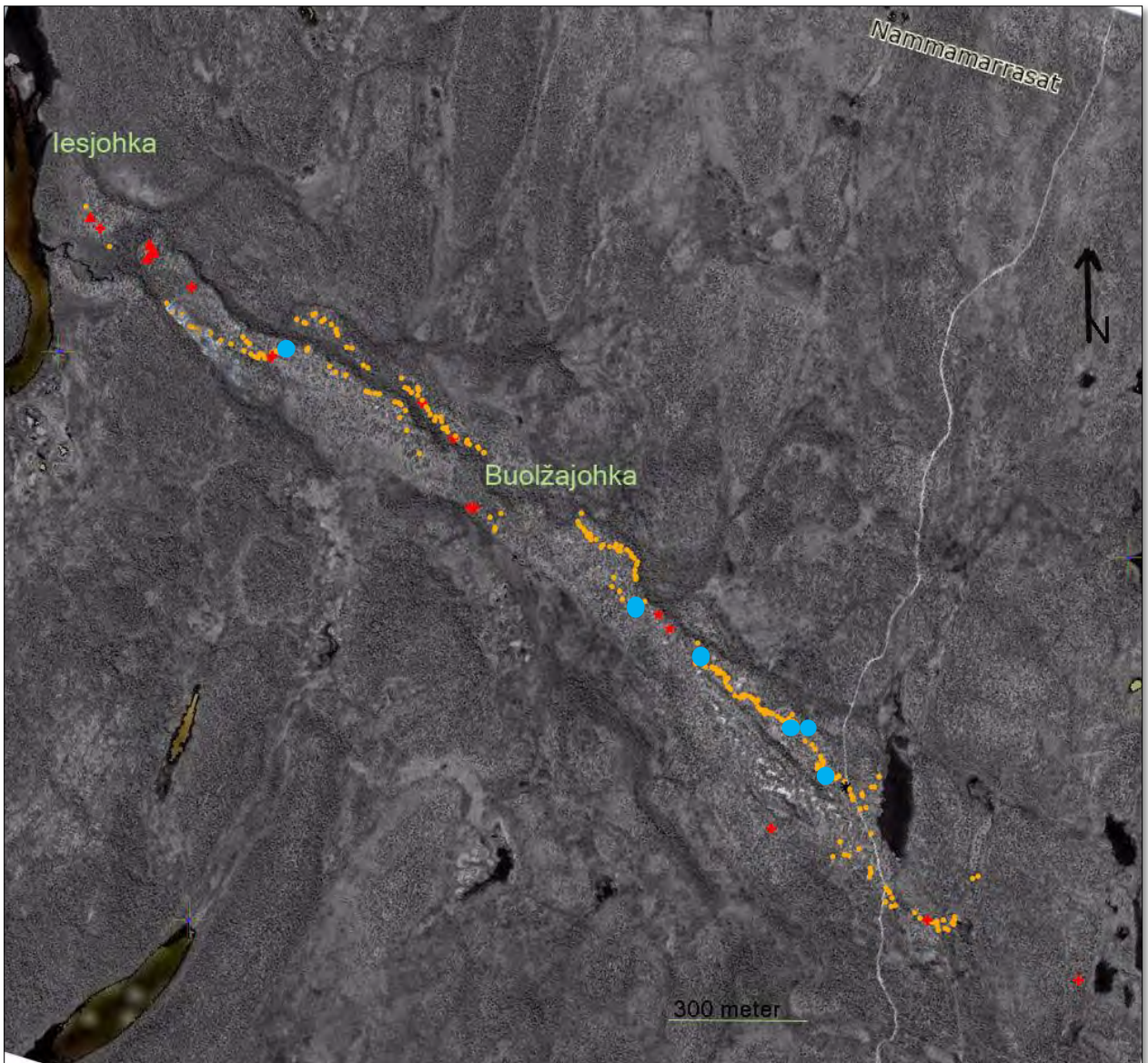
OPPSUMMERING AV FANGSTGROPENE

Resultatene fra feltesongen 2011 var svært vellykket for postdoktorprosjektet, og flere av hypotesene ble styrket gjennom mange nye registreringer i et rikt og variert innlandslandskap som inneholder områder som defineres som *báiki* og *meahcci* (se innledning). Det var også spennende å komme i gang med de arkeologiske undersøkelsene av fangstropene i Jalgesvárre, 17 år siden sist, da den siste fangstgroper ble undersøkt og datert i Finnmark. Dette var i årene 1994 og 1995 hvor man daterte fangstgroper fra ulike fangstgropsystem i Karasjok og Kautokeino kommuner (Furseth 1995, 1996).

Fangstgropsystemet i Jalgesvárre er som tidligere nevnt, 3 km langt, og det strekker seg fra bredden av lešjohka i nordvest og følger sideelva Buolžajohka sørøstover og opp mot et lite navneløst vann hvor barmarksløypa passerer i dag. Fangstgroperne strekker seg så videre innover mot et skar på nordsida av toppen på Jalgesvárre (Fig.33). Tilsammen består fangstgropsystemet av 250 groper og seks av disse er arkeologisk undersøkt. Jalgesvárre er i regional målestokk et imponerende anlegg og et stort sammenhengende system som kan sammenlignes med de største fangstgropsystemene i Finnmark.

Et av de nærmeste fangstgropsystemene som tilsvarer Jalgesvárre i størrelse ligger i Ássebákte, ca 35 km øst for Jalgesvárre. Jalgesvárresystemet kan også sammenlignes med de store fangstgropsystemene i Tanadalen og på eidet mellom Tana og Varanger. Det største systemet vi vet om i dag er fangstgropanlegget som strekker seg fra Gollevárri ved Tana og over til Stuorravuona / Karlebotn i Varangerfjorden, et anlegg som er 7,3 km langt med åtte delsystemer og mer enn 550 groper. Dette anlegget ble første gang registrert av Ørnulv Vorren på 1950-tallet og er i dag scannet og dokumentert med flybåren laser, LIDAR (Vorren 1998, Myrvoll 2011).

I Jalgesvárre ble det i tillegg til fangstgroperne registrert mange ulike og nye kulturminner i alle de utvalgte områdene som vi hadde pekt ut på forhånd, og vi fikk innhentet flere typer verdifull informasjon for den videre analysen. Arbeidet med fangstgroperne kan bidra med flere viktige resultater for å komme nærmere tidsdybden for jakt og fangst på villrein og ressursbruken av dette område gjennom flere tusen år i tidrommet LARM-prosjektet dekker.

Figur 33. Plassering av fangstgropsystemet langs Buolžajohka. De registrerte fangstgropene er merket med gule prikker og de arkeologisk undersøkte er markert med blåe prikker. Illustrasjon: Bryan Hood.

Det antas at den forhistoriske villreinen har fulgt de samme vandringsrutene, noe som har gjort det lettere for jegerne og planlegge å bygge fangstgropsystemet på forhånd. Fangstsystemet plassering i terrenget i Jalgesvárre ville ha fungert som en "vegg" midt i trekkleia for villrein. Fangstsystemet ligger også i dag midt i overgangssonen fra høstbeitet til vinterbeiteområdene i området sørøst for lesjohka og kan også defineres som et *suohpáš*. Det samiske begrepet blir brukt om reinens vandringsvei og settes i sammenheng med overgang- eller gjennomgangsted hvor reinen trekker over dalfører, myrområder, over store elver eller vann. Dette er også i områder hvor man finner fangstinnretningene som gropsystemene (Vorren 1944:64-65). Det ble også opplyst av

informanter og med selvyn registrert at det går et kjent elgtråkk i samme retning som fangstgropsystemet. Fra toppen av Jalgesvárre er det i tillegg godt utsikt i alle himmelretninger, spesielt nordover som også er den retningen reinens kommer fra på vei fra sommer til høst- og vinterbeite. Fangstanlegget er plassert i to lavereliggende skogsområder som avgrenses av lešjohka i vest med toppen Jalgesvárre i midten og strekker seg trolig over til Čearrogeašjohka i øst.

Gropanleggets plassering i landskapet er interessant da den ligger nede i en skogkledt elvedal og ikke i de mer treløse viddeområdene lenger inn. Dette er en plassering som støttes av de øvrige fangstgropsystemene som er registrert i indre Finnmark. Systemet er konstruert for å kunne fange opp reinflokkene i en bred front i sentrale områder som har vært overgangssoner på trekket. Jálgessystemet ligger i et overgangsbeite og langs hoveelva lešjohka. Det ser også ut til at man har tatt hensyn til lokale endringer i migrasjonsmønsteret over tid ved å anlegge sidegroper og midre fangstsystemer til hoveanlegget. For fangstgropsystemene i Karasjokområdet som helhet, både i Ássebákta og i Jalgesvárre kan det virke som at disse ligger i overgangssoner mellom dagens høst og vinterbeiter for tamrein.

Det ble ikke registrert tufter eller større sentrale boplasser fra forhistorisk tid nært gropsystemene, noe som kan bety at folk ikke har bodd i umiddelbar nærhet til fangstsystemet ved Jalgesvárri. Det var imidlertid spor etter aktivitet fra overgangen eldre/ynge steinalder i form av redskaper i chert og avslag i kvarts tett inntil flere av fangstgropene, og det ble registrert flere moderne og nyere tids árran rundt fangstanlegget. De nyere tids árran tolkes til å inngå i den historisk kjente reindriften hvor høstboplass og sorteringsområde er kjent fra akkurat dette området (Vorren [1953-1957] 1962). Avjovárresiidaens vinterboplass har historisk sett blitt lokalisert til områdene rundt Šuoššjávri, Čoavddatmohkki og Jergul (Solbakk 2007).

Fangstanlegget ved Jalgesvárre kan være mye større enn det som er fremkommet til nå. Gropene i fangstsystemene ligger som regel på en linje og regelmessig fra hverandre i en avstand fra få meter til opp mot 20 meter. Gropene er som regel gravd inn i lettdrenert morenegrus og de er i gjennomsnitt 6 meter i diameter, og de fleste gropene har en bred utflytende voll. Flere av hovedgropene kan også dele voll, og da gjerne med to eller tre groper på en rad (tvilling og trillinggroper). Disse gropene er til gjengjeld svært ruvende og synlig i terrenget i motsetning til de mer lave og mer bortgjemte gropene som lå ved siden av (Fig. 34).

Ved enkelte store groper er det spor etter små og grunne groper, og de kan ofte være avlange og være plassert mellom de større. Disse gropene kan tolkes som hjelpegroper, en slags mellomgrop.

Kanskje har det stått skremmepiner i disse mer eller mindre grunne smågropene, og de har trolig hatt som funksjon å skremme dyrene inn mot de større gropene. De små gropene kan også ha fungert som røykgroper eller bålplasser. I enkelte av smågropene ble det funnet spor av trekull i bunnen av disse med jorbor, for eksempel i Åsebakke.

Figur 34. På bildet er det minst fem fangstgrop, og forskningen i terrenget er vollene på fangstgropene. Foto: Ingrid Sommerseth

Fangstgropssystemet ved Jalgesvárre har en meget spennende avslutning i vest av systemet ved elvebredden av lešjohka. Her ble det registrert fem skyteskjul (*čilla*) eller buestillinger bygd av jord, torv og stein! Disse lå på enden av gropsystemet i et viftesystem og de halvmåneformede vollene var orientert nordvest og nordøst. Hensikten har trolig vært å fange opp utbryterne av villreinflokken som ble presset ned til elvebredden. Akkurat i dette området er det en kjent vadeplass med flere grunner over lešjohka, og skyteskjulenes plassering rett nord for stryket i Ceakkoguoika er planlagt på det eneste naturlige stedet hvor flokken har mulighet for å krysse lešjohka før flokken vandrer videre til vinterbeitene i sørvest.

Dateringene av fangstgroperne i Finnmark.

De arkeologiske undersøkelsene av fangstgroperne i Jalgsvárre og dateringsresultatene bidrar med svært viktig metodeinformasjon i diskusjonene om datering av fangstgroper i Finnmark og generelt metode og datering av fangstgroper i Skandinavia. Frem til 2011 er kun 24 fangstgroper arkeologisk undersøkt i Finnmark, og 19 er datert med radiokarbondateringer, (da er ikke denne undersøkelsen tatt med). Det er et faktum at det er svært vanskelig å finne daterbart materiale i profilene fra fangstgroperne, og hittill har det kun vært foretatt dateringer av makrofossilt materiale og noen få av trekull!

I Finnmark ble de første tre dateringer av fangstgroper foretatt på slutten av 1970-tallet, og materialet kom fra en undersøkelse av seks fangstgroper foretatt i 1968 i Ássebákte i Karasjok kommune (Simonsen 1979). Simonsen daterte tre av seks fangstgroper, og her ble trekull og makrofossilt materiale tatt i ulike kontekster og resultatet var svært sprikende. En datering refererer seg til siste del av tusentallet før kristus, og denne prøven er tatt i plan under vollen av gropa og er fra en klump som ut fra beskrivelsene inneholdt trekull (Simonsen 1979: 32). Den yngste dateringen, fra ny tid, er fra bunnen av gropa og stammer fra et humslag som har samlet seg etter at gropa var gått ut av bruk (Fig. 35). Den siste dateringen, fra tidlig middelalder, hører egentlig ikke til selve fangstgropa og er fra et sekundært ildsted som lå rett ved vollen. Ildstedet må ha vært anlagt brukt lenge etter at fangstgropa var i bruk.

Fylke	Sted	Lokalitet	Materiale	14C-alders	σ	2.sigma/ kalibr. K.år	Kontekst	
Finnmark	Ássebákte	dyregrav 13	sort humuslag	260	60	1460 - 1700 e.Kr	loddrett lag i gropa	
		dyregrav 14	trekull, furu	2530	60	810 - 480 f.Kr	klump i vollen	
		dyregrav 15	ikke datert					
		dyregrav 18	ikke datert					
		dyregrav 20	ikke datert					
		dyregrav 24	trekull, furu			1100 e.Kr	sekundært fra ildsted 8 på vollen	
Finnmark	Kárášjohk RDM	grop 54	frø	3758	65	2360 - 1950 f.Kr	17-23 cm under markoverflate i voll	
		Muotkkenjárga	grop 11	frø	4070	70	2880 - 2460 f.Kr	20 cm under markoverflaten i voll
	Beahcevárrí	grop 16	ikke daterbart					
		Iccemihánsjárga	grop 159	frø	3920	70	2580 - 2200 f.Kr	prøvest. 18-20 cm under dagens overfl.
	Iccemihánsjárga	grop 160	frø	3680	70	2290 - 1880 f.Kr	25 cm under markoverflate i voll	
	Iccemihánsjárga/Mádjorjohguolbba	grop 138	frø	2900	65	1300 - 900 f.Kr	25 cm under markoverflate i voll	
	Vuollevuohpenjárga	grop 3	frø	4255	70	3030 - 2620 f.Kr	40 cm under markoverflate i voll	
	Hoašširguolbba	grop 2	frø	2815	65	1190 - 820 f.Kr	prøvest. i voll grop 3, 18 cm under voll	
		grop 3	frø	3970	65	2850 - 2200 f.Kr	15-25 cm under markoverfl. i voll	
	Finnmark	Ávži / Vuorašjávri	grop 2	frø	2765	70	1130 - 809 f.Kr	10-18 cm under markoverflate i voll
			grop 18	frø	3545	70	2130 - 1680 f.Kr	12-14 cm under markoverflate i voll
		Ávži / Ávžejohka	grop 40	frø	3895	80	2580 - 2140 f.Kr	25 cm under markoverflate i voll
			Láhpoluoppal/ Basejohka	grop 10	frø	3690	65	2290 - 1880 f.Kr
		Heammogieddi	grop 6	frø	4440	65	3350 - 2910 f.Kr	5-15 cm under markoverflate i voll
		Murdujohka	grop 2	frø	3745	95	2500 - 1900 f.Kr	humusfl.samlet i plan under voll
		Guhkesjávri	grop 6	frø	3440	90	1980 - 1520 f.Kr	30-40 cm under markoverflate i voll
		Suvcáganvárrí / Termisv.	grop 16	ikke daterbart				delers system med Finland
Heastajávri		grop 1	frø	3810	90	2550 - 1950 f.Kr	18 cm under markoverflate i voll	

Figur 35. Tabell over undersøkte og daterte fangstgroper i Finnmark fra to prosjekter, Simonsen 1968 markert med blått og Furset 1995/1996 markert med hvit.

Nesten 30 år etter, i årene 1994 og 1995 ble det arkeologisk undersøkt 18 fangstgroper i forskningsprosjektet: *"Fangstgroper på Finnmarksvidda og nordlige deler av Finland"*, et samarbeid mellom Museiverket i Helsinki og arkeologiseksjonen ved Universitetet i Tromsø. Her ble 16 groper fra Finnmark radiokarbondatert og samtlige dateringer samler seg i tidsrommet 3350 – 800 BC, en periode på 2500 år (Fig. 35).

Foreløpig er dateringene av fangstgropene fra 1994 og 1995 et lite mysterium, i og med at det ikke forekommer dateringer fra jernalder eller middelalder. Samtlige dateringer kommer også fra et materiale som består av 100% frø, et fenomen som ikke kunne gjenfinnes i gropene fra Jalgesvárre i 2011. Det ble i tillegg utført kun en datering fra hver grop i 1994/95, mens Jalgesvárregropene ble forsøkt datert med to prøver. Makrofossilprøvene fra utgravningene i 1994/95 skal i følge profiltegningene være tatt fra et jordlag i profilen tolket som gammel markoverflate men beliggende i et trekullsjikt! Dette kullaget ble beskrevet på profiltegningene til å ligge under vollen i samtlige groper (Furset 1995: 7, 8, 12, 13, 16,17, 31, 32, 36,37, 40,41, 45,46, 50, 51, 54, 55 og 1996: 6,7, 11, 12, 16, 17, 21, 22, 24, 25, 29, 30, 34, 35).

Et lignende kull-lag kunne overhodet ikke gjenfinnes i gropene fra Jalgesvárre, noe som er merkelig med tanke på den landskapsmessige og morfologiske likheten på fangstgropsystemene i Finnmark. Kanskje kan observasjonen av kull- lagene fra 1994/95 ha vært avgjørende for bevaring av makrofossilt materiale som for eksempel forkullet frø, uten at dette spesifiseres nærmere? En kan spørre seg om dette kull- laget fra 1994-95 har vært viktig for at dateringsresultatene samsvarer i tid, hvor samtlige ble datert til sen yngre steinalder og tidlig metalltid? Et spørsmål som da er relevant er hva dateringene faktisk avspeiler hvis det er snakk om kullag? Kan det bety at dateringsresultatene er tatt fra lag som avspeiler en opprinnelig markoverflate hvor det en gang har vært en skogbrann? og har denne skogbrannen vært i de periodene da villreinfangsten foregikk? Et annet relevant spørsmål er om elvedalsområdene i Karasjok og Kautokeino i sen periode av yngre steinalder og tidlig metalltid hadde en frodigere vegetasjon med større vekst av furuskog enn tilfelle ved Jalgesvárre som ligger lengre opp fra de nedre skogsdalene? Og har denne skogen vært mer utsatt for skogbranner eller menneskepåvirket skjøtsling og drift av furuskogen? Noe som igjen kan ha påvirket resultatet i dateringene?

Uansett kunne et kull-lag slik det forekommer på tegningene i rapporten fra 1995/96 ikke gjenfinnes i noen av fangstgropene fra Jalgesvárre eller fra jorbørprøvene tatt i vollene på fangstgropene i Ássebakte i Karasjok fra befaringene i 2010 (Hood og Sommerseth 2010). Det var

overhodet ikke spor etter trekull eller noen form for aske- eller brannlag i groppprofilene fra Jalgesvárre. Hvis det hadde fremkommet slike lag hadde dette blitt tolket som tegn på en skogbrann eller en sviryddingslag, og dermed høyst usikkert om det hadde noe med fangstgropen å gjøre.

Det er heller ikke så merkelig at man ikke finner frø i makrofossilprøvene fra vollen under fangstgropene i Finnmark. Makrofossilprøvene er tatt i profiler med ekstremt leddrenert og porøs morenejord, noe som gjør det ekstra vanskelig å identifisere og avsløre frøprøver. Drenering, sammenrasing og sandflukt er en sterk nedbrytningsprosess som har endret fangstgropene gjennom tid, og spor etter frø fra eventuell markoverflate innkapslet i humuslinser har vært som å lete etter nåla i høystakken. Derimot var det kvister, bjørkeblad og moseskudd som skilte seg klart ut som daterbart materiale fra prøvene anno 2011. På bagrunn av disse erfaringer er det derfor underlig at absolutt alle dateringsresultater fra 1995/1996 i de undersøkte fangstgropene fra Karasjok og Kautokeino utelukkende kommer fra frø! Det kommer heller ikke frem om frøene ble spesifisert eller artsbestemt i sin tid, og konteksten er noe uklar. Det er ennå et stort usikkerhetsmoment med hensyn til hvilke hendelser dateringene egentlig representerer fra prøvene i 1995/96.

Hvis man ser nærmere på alle dateringene som er utført i 1995/1996, vil man se at det kanskje dreier seg om to hovedperioder, relatert til tiden mellom 2800 – 2000 BC og til tiden mellom 1400 – 1000 BC (Sommerseth 2009: 370). Dette var tidsepoker Simonsen forkastet helt i sine fortolkninger, i og med at han mente at fangstgropanleggene var et middelalderfenomen som hadde sammenheng med áseebákteildstedene og gammetuftene som også var datert til middelalder og ny tid (Simonsen 1979:32). Dette var imidlertid hypoteser som kun var basert på resultater fra lokalitetene i Áseebákte og Juntavađđa. Undersøkelsene fra 1994 og 1995 var imidlertid spredt over større områder i kommunene Karasjok og Kautokeino, fordelt på 12 fangstgropanlegg. I tillegg ble 31 fangstgroper fra ulike fangstanlegg datert på finsk side, like ved grensen til innlandskommunene i Finnmark. Metodene for undersøkelsene og dateringene ble utført i samme prosjekt, og resultatene fra finsk side viser helt identiske resultater med fangstgropene i indre Finnmark, hvor alle er relatert til siste del av yngre steinalder og tidlig metalltid (Hallinen 2005).

Dette kan bety at det er fangstgropene i Jalgesvárre som skiller seg ut morfologisk og typologisk i forhold til de øvrige som er undersøkt i Finnmark? Og da med tanke på at det nesten ikke ble funnet frø i profilene fra 2011. Dette kan skyldes at frø som en gang kunne ha vært i gropene, i dag er helt borte som følge av erosjon og sandflukt. Det kan selvfølgelig også bety at vi ikke har brukt

gode nok feltmetoder for å fange opp frømateriale inne i selve gropene eller under vollen? Likvel er det et faktum at vi ikke kunne finne et kull-lag under vollen slik som i 1994-95? Hovedinntrykket er at samtlige fangstgropanelgg i indre deler av Finnmark har morfologisk store likheter, og alle er mer eller mindre gravd inn i den samme porøse morenegrusen som dekker store deler av Karasjok og Kautokeino. De aller fleste gropene ligger også ved elveløp, langs terrassekanter og på toppen av moreneryggene, og strekker seg mellom små dalfører eller mindre vann for å stenge av naturlige topografiske soner i trekkleia, såkalte *suophás*-soner (se side 38). Lanskapets topografi har i seg selv vært en viktig faktor for en effektiv fangst. I et større geografisk perspektiv deler samtlige innlandssystem felles topografiske trekk ved at de ligger i overgangen mellom høst- og vinterbeite, og en skulle anta at de hadde noenlunde samme bruksegenskaper. Anleggene har også trolig vært brukt i en eller flere perioder hvor villrein var viktig for økonomien til de ulike jakt- og fangstsamefunnene i Finnmark.

Det som imidlertid er sammenlignbart for alle fangstgropprosjektene i Finnmark er at vi har brukt samme gravemetode som i de tidligere utgravningsprosjektene. Samtlige prøver fra undersøkelsene på 1990-tallet og i dette prosjektet er tatt i profil, fra definerte områder tolket som opprinnelig markoverflater under vollen. Alle prøvene i dette prosjektet ble tatt i definerte humuslommer og det ble tatt jordprøver fra 0,5 til 1 liter, og samtlige makrofossilprøver ble nøyaktig målt inn i profilen. Det er blitt tilstrebet en metode som skal være etterprøvbart. Metodene i prosjektet fra 1994/95 har hatt en annen strategi hvor det ble tatt mer enn 2 liter samlet fra et bredt område i profilene noe som selvfølgelig har muliggjort en større sannsynlighet for å finne datertbart materiale.

I tillegg har vi etter dagens standard brukt arkeobotanisk ekspertise på analysedelen av humusmaterialet ved paleobotaniker dr. Ellen Elverland, og det er utført to AMS-dateringer for hver grop for å ha et bedre analysegrunnlag. Dette savnes fra tidligere prosjekter, men det er forståelig i og med at det var større kostnader forbundet med akselerator- og radiokarbondateringer på 1990-tallet enn i dag. Også de første dateringene fra 1970-tallet har store usikkerhetsmomenter i forhold til metode, men samtlige dateringer er uansett viktig for en videre diskusjon siden de er de eneste vi har i dag.

Det er uansett viktig at man for fremtiden etablerer et adskillig større analysegrunnlag fra arkeologisk undersøkte groper med brukbare dateringer. Dette for å ha et statistisk stort nok materiale for å diskutere bruken av fangstgropene gjennom tid. Per i dag foreligger det, inkludert dette prosjektet, kun 28 dateringer fra fangstgropene i Finnmark! Dette er da utført i kun tre

forskningsprosjekter fra de siste 44 år! Noe som kan oppsummeres som et tynt grunnlag med svært få undersøkelser. Det er ekstremt få dateringer av fangstgroper i nord med tanke på at dette er fra en landsdel som har mer enn 5600 registrerte groper, det mest tallrike kulturminnet som er registrert i Finnmark i dag.

Kan grunnen til at så få fangstgroper er datert og analysert skyldes at fangstgropenes status som fredete kulturminner lenge var uavklart i den norske kulturminneforvaltningen? En sammenheng som trolig har å gjøre med at samisk historie lenge var betraktet som et etnografisk anliggende av arkeologene. Lenge var fangstgropene ansett som et etnografisk objekt av arkeologene og definert av etnografene. Forskningshistorisk ble de første fangstgropanleggene registrert og tolket av etnografene Ørnulv Vorren og Ernst Manker, og de tolket materialet innenfor et samisk kulturhistorisk perspektiv med relasjon til landskapsbruk og kunnskap om rein (Manker 1960, Vorren 1944, 1998). Det tok derfor svært lang tid før fangstgropsystemene ble mer påaktet innenfor arkeologifaget, noe som også påvirker forvaltninga av dette kulturminnet.

I dag er forvaltningen og forskningen kommet et lite skritt videre med tanke på fangstgropene og det er i tillegg økt fokus på villreinfangst generelt i forskninga i Norge, noe som igjen bidrar med økt fokus på de tusenvis av fangstgropene i nord. Det vil derfor for fremtiden være helt legitimt å tolke denne empirien i lys av moderne etnisitetsteori og teorier om sosial mobilisering av jakt og fangstgruppene. Dette innebærer at bruken av landskapene i innlandet også har å gjøre med en fremvekst av samene som etnisk gruppe for flere tusen år siden, tolket innenfor en dynamisk prosess. Trolig har fangstgropanleggene inngått i en økonomisk prosess som har vært materielt og kulturelt konsoliderende for flere grupper over svært lang tid.

Ennå er forskning på fangstgropsystemenes kulturelle rolle og funksjon for økonomien i nord et ungt prosjekt, og tolkningene har svingt med pendelen- fra at gropene tidsmessig ble knyttet til samisk middelalder eller nyere tid til at de ble forhistoriske og dermed knyttet til de noe diffuse jeger- og samlere gruppene. Fangstgropanleggene i nord var tidlig ansett som et etnografisk anliggende i perioden 1940 til 1995, med bruk av analogier fra nær samisk historie som belegg for tolkningene. Dateringene og undersøkelsen fra 1994 og 95 ryddet vei for at fangstgropene ble forhistoriske. Fangstgropene ble satt i sammenheng med en gruppe udefinerte jeger og samlere som holdt til i Finnmark i perioden sen yngre steinalder og tidlig metalltid uten noen form for nærmere analyse eller tolkning.

I dag har pendelen svingt tilbake, noe som inkluderer både de kulturhistoriske kildene og etnografiske analogiene sammenholdt med de arkeologiske dateringsresultatene fra 1990-tallet. Særlig Vorrens (1944) tidlige tolkninger og betraktninger som var basert på urfolkskunnskap om landskap og rein relatert til gropenes plassering i terrenget og landskapet er igjen tatt frem og må diskuteres nærmere. Dette er temaer som vil være sentrale for de nye tolkningene og den videre diskusjonen som vil fremomme med nye og oppdaterte arkeologiske undersøkelser av fangstgropene i Nord-Norge. (fig.

Figur 36. Yassin Karoliussen tegner profil på grop R36 K1 i Jalgesvårre 22. Juni 2011 . Foto: Ingrid Sommerseth.

DE REKTANGULÆRE ILDSTEDENE (ÁSSEBÁKTEILDSTEDER)

Sommeren 2010 ble det registrert 10 rektangulære rekkeorganiserte ildsteder av ássebaktetypen langs eskeren 2-8 km nord for Vuolit Mollešjohk (Hood og Sommerseth 2011:19-26), og sommeren 2011 ble det ytterlig registrert 3 nye rektangulære ildsteder av ássebaktetypen i nærheten av fangstgropanlegget ved Jalgesvárre. Dette er en type ildsteder som ofte ligger som en gruppe eller på en rekke fra to til fire ildsteder (Sommerseth 2011: 30,31). Tilsammen etter to feltesonger er det nå registrert 13 rektangulære ildsteder av ássebáktetypen i Mollešjohk- og Jalgesvárreregionen, og to av disse ble åpnet og arkeologisk undersøkt sommeren 2011.

Felles for de rektangulære ildstedene er lokaliseringen til innlandsområdene og at de grovt er datert til vikingtid/middelalder, og de går derfor under fellesbetegnelsen ássebákteildsteder, oppkalt etter de aller første som ble arkeologisk undersøkt i Ássebákteområdet nord for Karasjok i 1968 (fig.37). Denne typen boplasser er tolket til å inngå i en økonomi med enten villreinfangst eller tidlig form for tamreindrift¹ (Simonsen 1979, Hedman & Olsen 2009, Sommerseth 2009: 111-113).

Det har derfor vært viktig for postdoktorprosjektet å kunne undersøke ildstedene i Mollešjohk og sammenligne disse med de først undersøkte og originale ássebákteildstedene fra Karasjok, og de som ble undersøkt i Pasvik i 2009. Et sentralt spørsmål er om ildstedene i Mollešjohk er av en annen type eller om de tilsvarer de som ble funnet og undersøkt i Ássebákte? Samtlige ildsteder i innlandet av denne typen har for det meste vært knyttet til en eller annen form for økonomi hvor rein har vært sentralt enten det er villrein eller tamrein. Ildstedene i Mollešjohk vil også bli sett i relasjon til fangstgropene fra Jalgesvárre siden de ligger lokalisert til samme område og region.

¹ For tidlig forskningshistorie, referanse og tolkning omkring de rekkeorganiserte rektangulære ildstedene i perioden 1968 – 1990 se Dr.gradsavhandling til Sommerseth 2009: 107 – 113.

Figur 37. Grav 4, fra Simonsens undersøkelser i 1968 i Ássebákke. Dette ildstedet er ikke datert, men to av de andre som ligger i samme område er datert til 1100-tallet (grav 11) og 800-tallet (grav 14). Foto: Ingrid Sommerseth.

Ildsted R12 K1 – Mollešjohka-1

Dette ildstedet lå midt i barmarksløypa ca 600 meter øst for Mollešjohknjárga hvor elvene lešjohka og Mollešjohka møtes. Ildstedet ligger ca 2,5 km nord for husene i Vuolit Mollešjohk. I dag er barmarksløypa plassert rett over ildstedet og vegetasjonsdekket var helt borte og det var derfor utsatt for stor slitasje og sto i fare for å ødelegges. Det ble derfor prioritert arkeologisk undersøkt for å bøte for skadene ved ferdesl i området (Fig. 38), (Hood & Sommerseth 2011:17).

Figur 38. Ildsted R12 K1 midt i barmarksløypa som strekker seg på toppen av moreneryggen/eskeren nord for Vuolit Mollešjohk. Foto: Ingrid Sommerseth

R12 K1 er et rektangulært ildsted som er 1,40 m nord-sør og 1,10 meter øst-vest ytre mål. Ildstedet er orientert nord-sør og er synlig med 17 runde hodestore steiner på overflaten.

Ildstedet ble først tegnet i plan og deretter ble det åpnet 3,5 kvm som avdekket hele ildstedet. Det ble lagt ut en profil midt over ildstedet orientert øst-vest, og lagene ble grav mekanisk i to omganger. Etter at første halvdel var avdekket og dokumentert i profil ble neste halvdel gravd ut slik at hele ildstedet ble avdekket (Fig. 39). Et utvalg av massen ble soldet med finmaskede solder på 2 mm for å avdekke eventuelle funn eller beinfragmenter. Det var ingen gjenstandsfunn og kun noen få funn av små fliser av brent bein.

Figur 39. Ildstedet avdekket med profillinjen på midten. Foto: Ingrid Sommerseth.

På toppen var det et tynt lyst og finkornet sandlag som var hardpakket og avspeiler at ildstedet ligger i barmarksløya. Rett under dette laget var det et 3 – 7 cm dypt hardpakket leirholdig lag med trekull innblandet med små fragmenter av brent bein i midten av ildstedet. Hovedinntrykket var at det var svært tynne trekullag i profilen. Under dette laget ble det avdekket et rødlig avfellingslag av finkornet varmpåvirket sand som avtegnet seg som en 0,7 meter stor sirkel innenfor steinene i ildstedet (fig. 39). Trolig har den største varmpåvirkningen vært innenfor dette området i ildstedet, slik at ikke hele ildstedet har vært i bruk hele tiden. Under dette laget igjen dukket det opp en lys finkornet morenegrus som var bunnen av ildstedet. Hele profildybden i ildstedet varierte fra 10 til 15 cm (fig. 40 og 41).

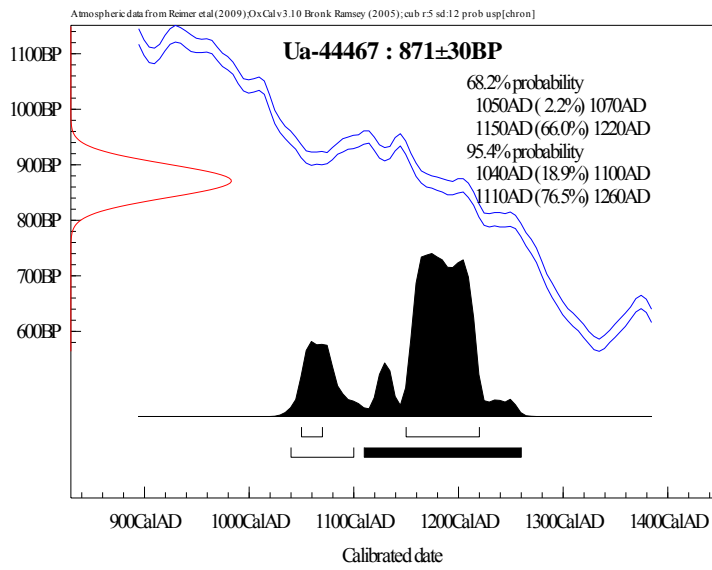

Figur 40. Profil av ildstedet hvor de tynne trekullstripene vises. Foto: Yassin Karoliussen.

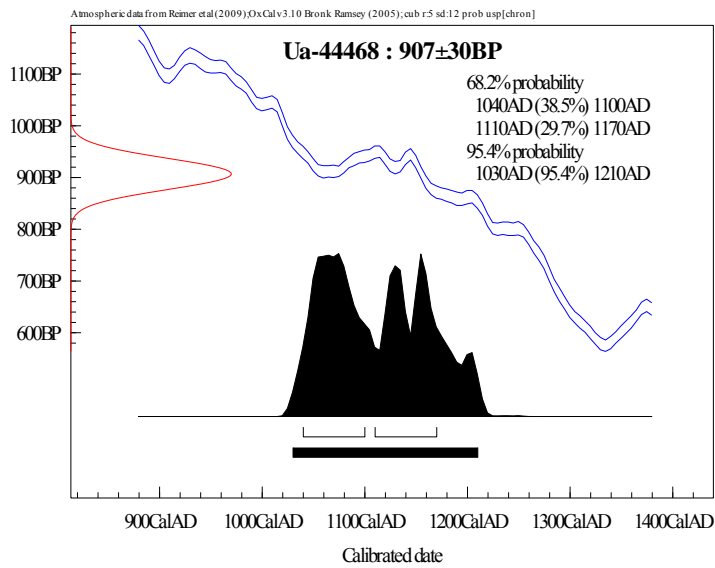
Det ble sendt to trekullprøver fra dette ildstedet til AMS-datering ved radiokarbonlaboratoriet i Trondheim, og prøvene ble tatt i ulike deler av profilen på steder med små trekullstriper (Fig.40). Prøvene kommer fra separate sjikt i samme hardpakkede leire og fettholdeig lag. Trekullprøvene er artsbestemt av dendroøkolog Andreas Kirchefer, og de daterte kullfragmentene besto av kortlevde trearter fra løvtre, de fleste fra bjørk (*Betula*) med innlag av vier/selje (*Salix/Populus*). Den første trekullprøven, (prøve nr 1.) er tatt rett under det fine sandlaget fra toppen av ildstedet, ca 3 cm dypt, og prøven var på 0,13 gram. Den andre trekullprøven (prøve nr. 2) er tatt ca 7 cm dypt og kommer fra et annet trekullsjikt i det samme leirholdige laget, og denne prøven var på 0,05 gram.

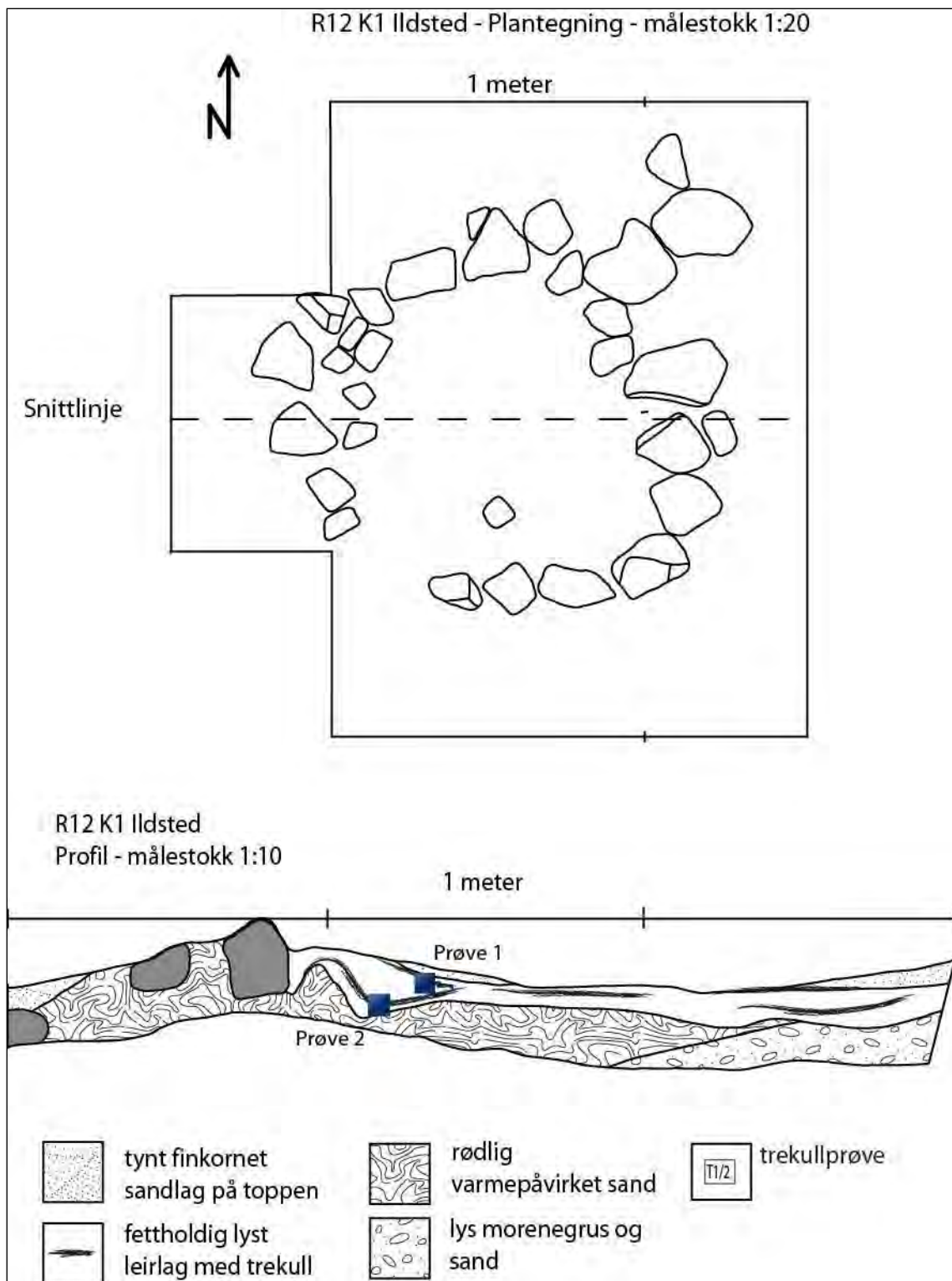
R12 K1	Materiale	Lab.nr	14C-alder før nåtid	δ 13C‰ VPDB	Kal.Dat.2sigma
prøve 1	Trek/betula	Ua-44467	871±30	-22.7	AD 1040 - 1260
prøve 2	Trek/betula	Ua-44468	907±30	-25.5	AD 1030 - 1210

Prøve 1 - R12 K1

Prøve 2 - R12 K1

Figur 41. Plan og profiltegnning av R12 K1 med avmerking av trekullprøver i profilen. Illustrasjon: Erik Kjellemann.

Datering av dette ildstedet relaterer seg til tidlig middelalder og samsvarer med samme type ildsteder av ássebaktetype fra indre Troms og Finnmark. Dette er ildsteder som er arkeologisk undersøkt blant annet i Ássebakte i Karasjok, Virdnejávri i Kautokeino kommune, Brodtkorbneset i Pasvik og ved Gomotjávri i indre Troms. Samtlige undersøkte ildsteder i Troms og Finnmark dateres samlet mellom 800 – 1400 e.Kr. (Simonsen 1979, 2001, Hedman og Olsen 2009, Svestad 2010, se tabell s.61 – fig. 47).

Ildsted R28 K1 – det nordlige Mollešjohkaområdet.

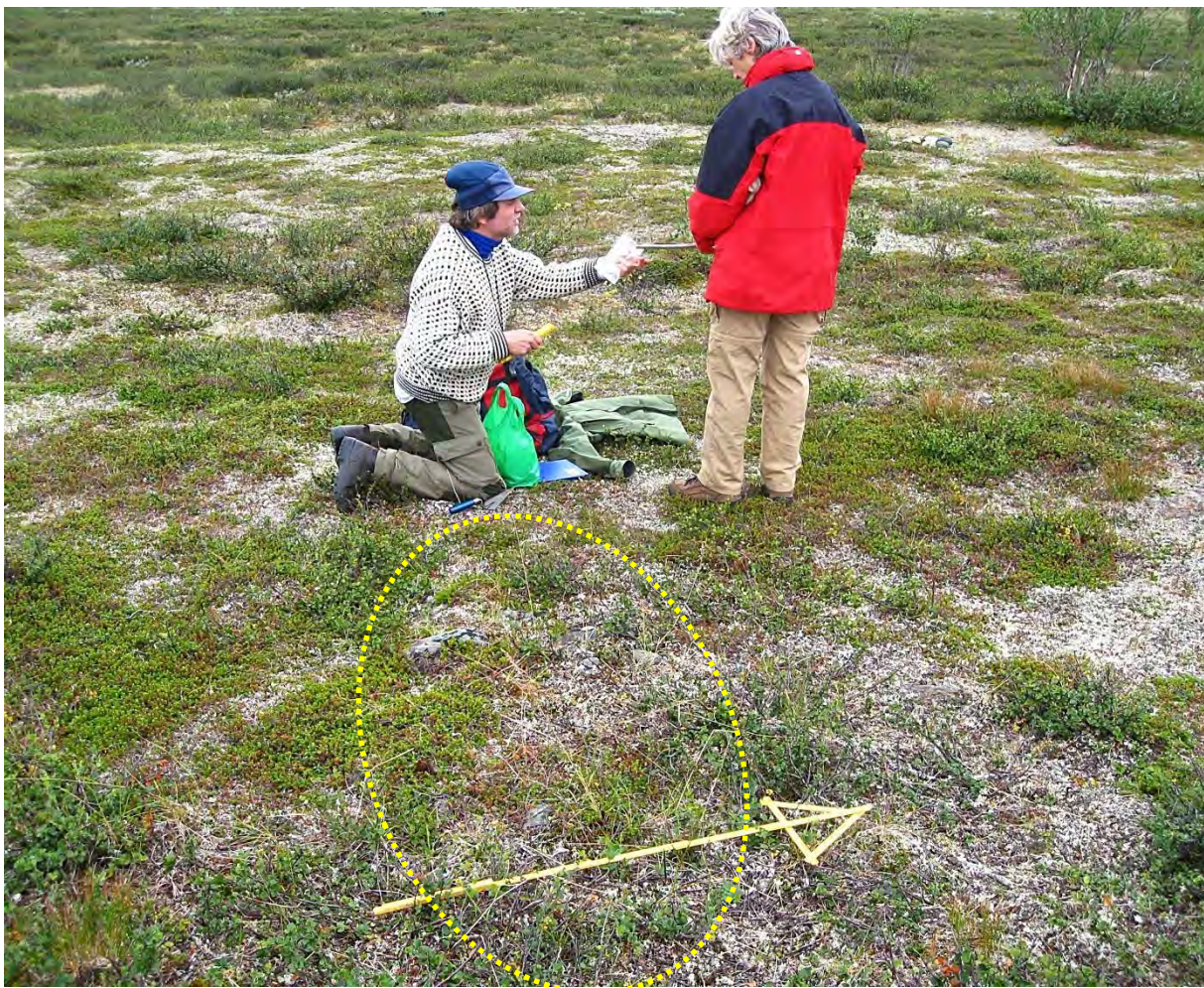
Ildstedet R28 K1 tilhører en rekke med flere andre ildsteder og disse anleggene befinner seg på en flat lyngslette som ligger 8,5 km nord for bebyggelsen i Vuolit Mollešjohka. Lyngsletta ligger rett vest for Mollešjohka, på et sted hvor elva skjærer gjennom eskeren og svinger øst mot Mollešjávri. Boplassene er knyttet til en vadeplass som brukes i dag. I tillegg ligger boplassene ca 500 meter sør for toppen av Heastabuolža (417 m.o.h.), som er en markert forhøyning på eskeren hvor det også er registrert en eldre steinalderboplass (Figur 42) (Hood og Sommerseth 2010:27).

Figur 42. Ildsted R28 K1 i forgrunnen med Heastabuolža (417 m.o.h.) i bakgrunnen. Foto: Ingrid Sommerseth

Boplassene på lyngsletta består av 3 åpne små árran, trolig fra ny tid og 4 rektangulære ildsteder av ássebáktetype. Alle ligger spredt i terrenget i en nord-sør retning som strekker seg 250 meter langs elvbrinken (Hood & Sommerseth 2010:26).

R28 K1 er en av fire rektangulære ildsteder som ligger på en rekke, og denne ligger på enden lengst i sør. Rett ved og i kanten av ildstedet er det etablert en barmarksløype som hadde skrellet av vegetasjonen på sia av ildstedet. Ildstedet ble derfor prioritert undersøkt på grunn av fare for ytterlig skade. Kun 11 meter vest for denne ligger R28 K2, som er et ildsted av samme type og størrelse. K2 ligger orientert i samme retning med langsiden parallellt mot ildsted K1. R28 K2 ble prøvedatert med jorbor fra forundersøkelsene i 2010 og trekullet viste til en datering til 1300-tallet (Fig. 43 og 47).

Figur 43. Bryan Hood og Ericka Engelstad tar trekullprøver med jorbor fra ildsted R28 K2, sommeren 2010. Ildstedet er datert til middelalderen. (TRa-2120: 540 ± 35 BP, kalibrert 1310 – 1440 e. Kr. Se tabell s.61) Foto: Ingrid Sommerseth.

Ildstedet R28 K1 er orientert nord-sør og er et rektangulært ildsted som er 1,30 m nord-sør og 0,90 meter øst-vest ytre mål. Ildstedet har 12 synlige steiner på overflaten og de største ligger i det nordlige hjørnet.

Figur 44. Profilen som strekker seg over ildstedet som viser små lommer av trekull. Foto: Ingrid Sommerseth

Ildstedet ble først tegnet i plan og deretter ble det åpnet 3 kvm som avdekket hele ildstedet. Det ble lagt ut en profil midt over ildstedet orientert øst-vest, og lagene ble grav mekanisk i to omganger. Etter at første halvdel var avdekket og dokumentert i profil ble neste halvdel gravd ut slik at hele ildstedet ble avdekket (Fig. 45). Utvalgte deler av massene ble soldet med finmaskede solder på 2 mm for å avdekke eventuelle funn eller beinfragmenter. Det var ingen gjenstandsfunn eller beinfunn i dette ildstedet.

På toppen var det et svært tynt lag med torvdekke og deler av torva var borte der barkmarksløypa hadde sneiet kanten av ildstedet og det var derfor mest torv i den sørlige delen. Rett under dette laget var en 2 – 5 cm tykke stripe med hardpakket sand og humusholdig kullag hvor prøvene ble tatt. Det var kun spredte kullflekker i profilen. Der det var stein i profilen hadde det dannet seg sandlommer rett under torv. Under kullaget var det lommer med lysgrå sand og 5 cm tykke lommer med rødlig varmepåvirket sand, avfellingslag. Ildstedet ga inntrykk av å være lite brukt med

tanke på de tynne kullagene under torven og det var heller ingen tegn til brent bein eller andre funnkategorier. Hele profilybden i ildstedet varierte fra 10 til 7 cm (fig. 44 og 46).

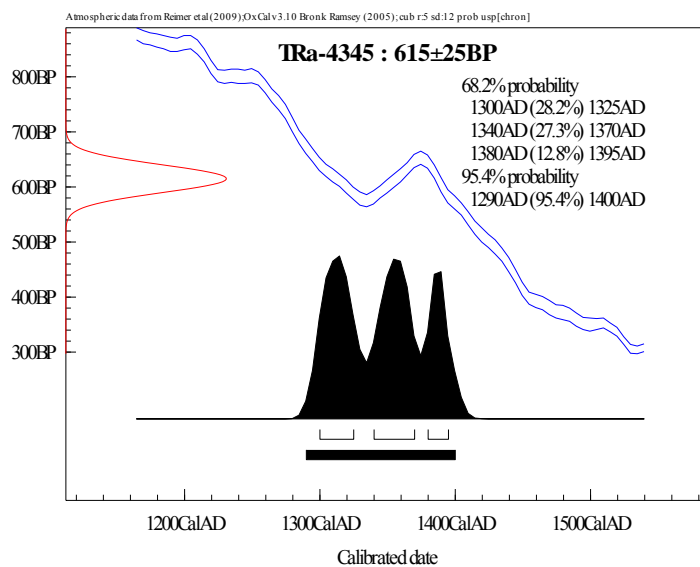

Figur 45. R28 K1 avdekket. Foto: Ingrid Sommerseth.

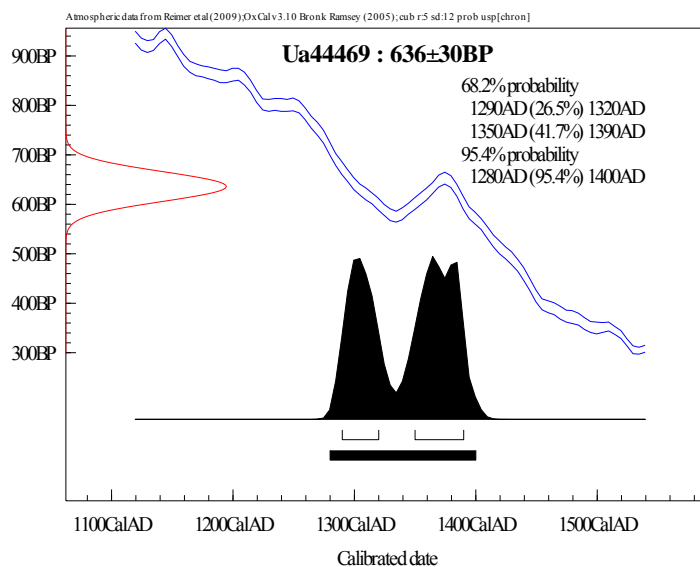
Det ble sendt to trekullprøver fra dette ildstedet til AMS-datering ved radiokarbonlaboratoriet i Trondheim, og prøvene ble tatt i ulike nivåer på samme sted i profilen (Fig.45). Dette er gjort for å se om ildstedet er brukt i flere omganger eller om dateringene sammenfalle. Prøvene kommer fra det samme homogene kull-humuslaget iblandet sand. Trekullprøvene er artsbestemt av dendroøkolog Andreas Kirchhefer, og de daterte kullfragmentene besto av kortlevde trearter fra løvtre, de fleste fra bjørk (*Betula*) med innlag av vier/selje (*Salix/Populus*). Den første trekullprøven, (prøve nr. 3.) er tatt rett under det tynne torvlaget på toppen av ildstedet, ca 2 cm dypt, og denne prøven var på 0,06 gram. Den andre trekullprøven (prøve nr. 4) er tatt 5 cm dypt og kommer fra det samme trekullsikt men noe dypere, og denne prøven var på 0,09 gram.

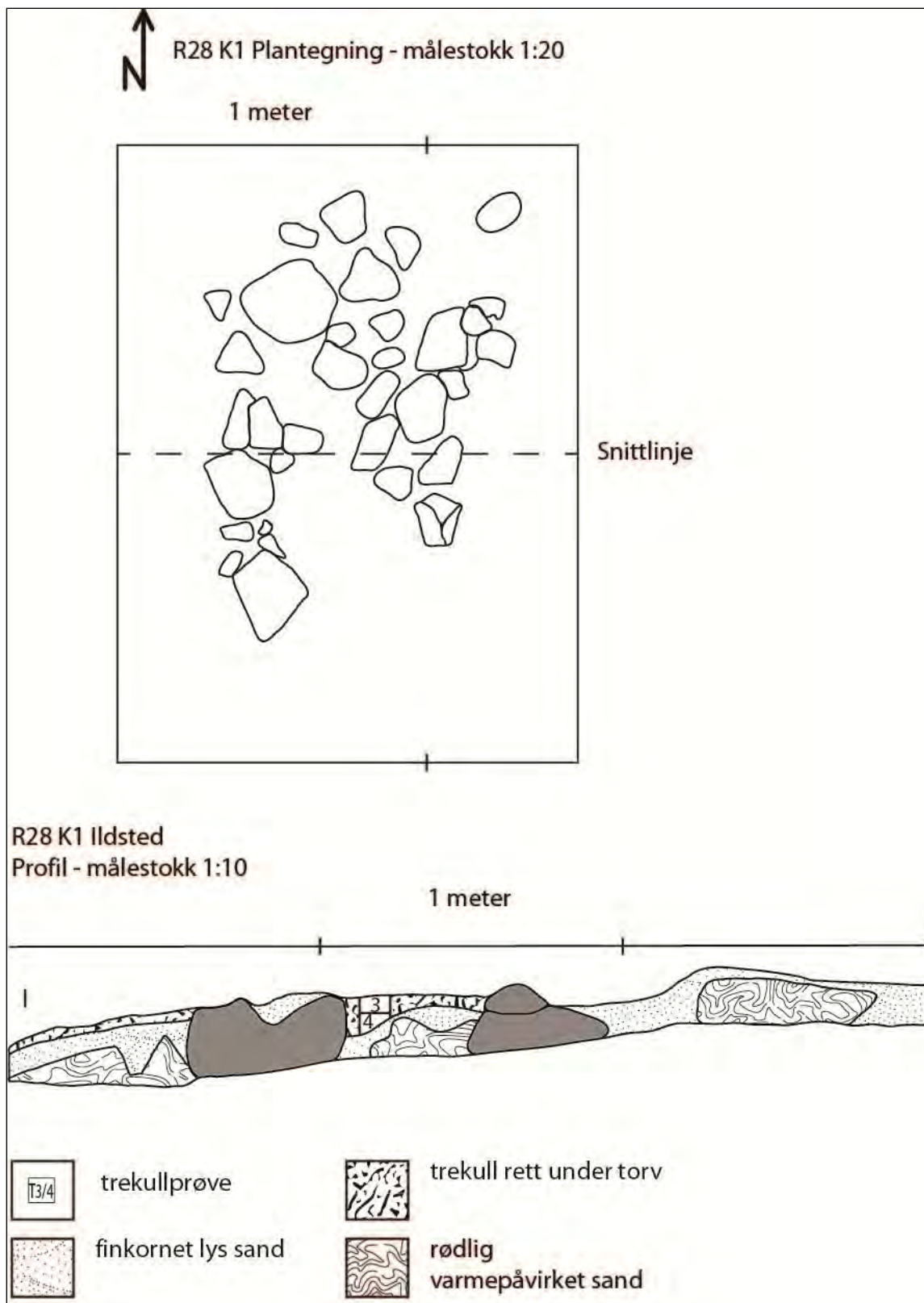
R28 K1	Materiale	Lab.nr	¹⁴ Calder før nåtid	δ 13C‰ VPDB	Kal.Dat.2sigma
prøve 3	Trek/betula	TRa-4345	615±25	-25.3	AD 1290 - 1400
prøve 4	Trek/betula	Ua-44469	636±30	-25.7	AD 1280 - 1400

Prøve 3 – R28 K1

Prøve 4 – R28 K1

Figur 46. Plan og profiltegning av R28 K1 med avmerking av trekullprøver i profilen. Illustrasjon: Erik Kjelleman.

Datering av dette ildstedet relaterer seg til siste del av middelalderen og samsvarer med samme type ildsteder av ássebaktetype fra indre Troms og Finnmark. Dette er ildsteder som er arkeologisk undersøkt blant annet i Ássebakte i Karasjok, Virdnejávri i Kautokeino kommune, Brodtkorbneset i Pasvik og ved Gomotjávri i indre Troms. Samtlige undersøkte ildsteder i Troms og Finnmark dateres samlet mellom 800 – 1400 e.Kr. (Simonsen 1979, 2001, Hedman og Olsen 2009, Sommerseth 2011, Svestad 2010, se også tabell nr. 47).

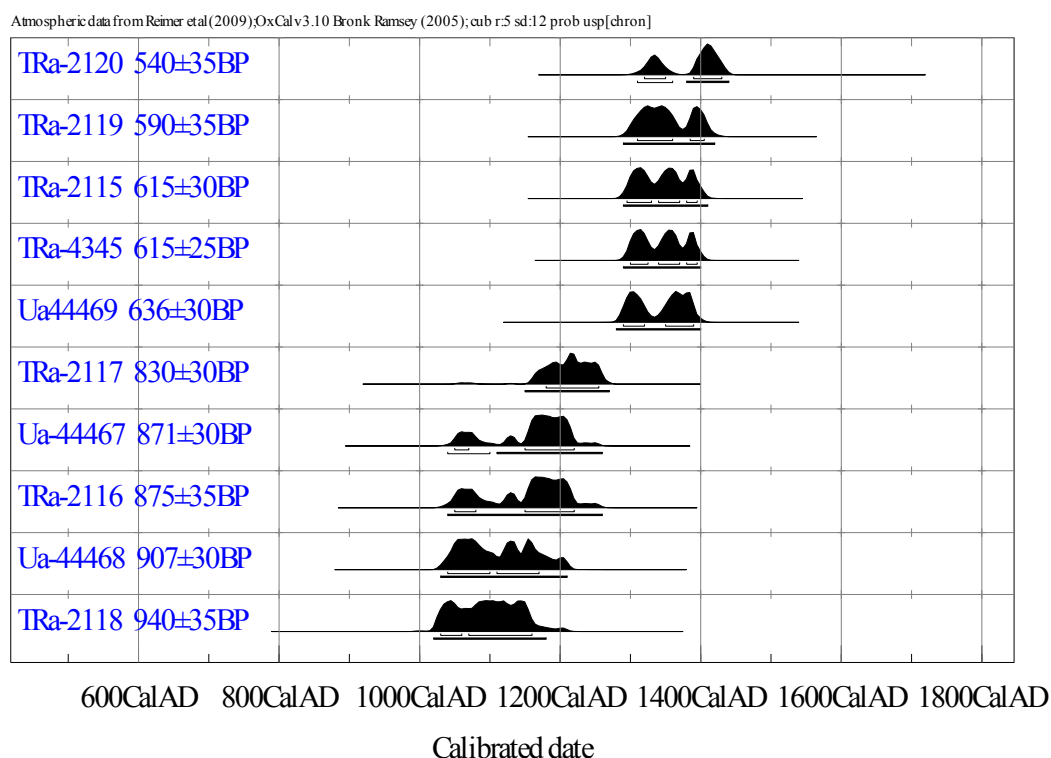
OPPSUMMERING AV ILDSTEDENE

De arkeologiske undersøkelsene av to rektangulære ildsteder og de mange nye registreringene av de rektangulære ildstedene av ássebáktetypen i Mollešjohkregionen er svært interessant. I feltsesongen 2010 ble det registrert så mange som 10 rektangulære ildsteder av ássebáktetypen. Samtlige lå plassert langs moreneryggen eller eskeren ca 2 til 9 km nord for bebyggelsen i Vuolit Mollešjohk (Hood og Sommerseth 2011:19-26). Sommeren 2011 ble det ytterlig registrert 3 nye ildsteder, og disse ligger på andre siden ca 1 mil sør for Vuolit Mollešjohk langs Buolzajohka i Jalgesvárre, (Sommerseth 2011: 30-31). Dette betyr at slike ildsteder er mer vanlig å finne enn hittil antatt og de ligger både på steder som er vanlig for ferdsel og de ligger ofte like i nærheten av de store fangstanleggene. Likevel er det ikke sikkert de har noen umiddelbar tilknytning til fangstanelggene siden fangstanleggene trolig er langt eldre enn ildstedene, men dette er helt uviss ennå så lenge det ikke foreligger gode nok dateringer fra fangstanleggene.

Tilsammen etter to feltsesonger er det nå registrert 13 ildsteder av ássebáktetypen i Mollešjohkregionen og to av disse er arkeologisk undersøkt. Ytterlige seks av disse ildstedene som lå på eskeren nord for Vuolit Mollešjohk ble C14 datert med trekullprøver fra jorbor i 2010. Dateringsresultatene fra jorbor må imidlertid ses på som prøveresultat uten sikker kontroll av strategiforhold og kontekst i ildstedene (Fig. 47, 48).

LOKALITET	MATERIALE	LAB.NR	14C ALDER FØR NÅTID	KALIBR. DAT. (2SIGMA)
R12 K1 Mollešjohka-1	Trekull bjørk	Ua-44467	871±30	1050 - 1220
R12 K1 Mollešjohka-1	Trekull bjørk	Ua-44468	907±30	1040 - 1170
R18 K1 Mollešjohka-3	Trekull bjørk	TRa-2115	615±30	1295 - 1395
R18 K2 Mollešjohka-3	Trekull bjørk	TRa-2116	875±35	1030 - 1250
R20 K1 Buolžajávri sør-1	Trekull bjørk	TRa-2117	830±30	1160 - 1280
R20 K3 Buolžajávri sør-1	Trekull bjørk	TRa-2118	940±35	1020 - 1190
R23 Buolžajávri nord	Trekull bjørk	TRa-2119	590±35	1290 - 1420
R28 K1 Heastabuolža	Trekull bjørk	TRa-4345	615±25	1300 - 1395
R28 K1 Heastabuolža	Trekull bjørk	Ua-44469	636±30	1290 - 1390
R28 K2 Heastabuolža	Trekull bjørk	TRa-2120	540±35	1320 - 1430

Figur 47. oversikt over 8 daterte rektangulære ildsteder i Mollešjohk. R12 K1 og R28 K1 er arkeologisk undersøkt og markert i grått, mens resten er datert med trekullprøver fra jordbor.

Figur48. Tabell over de kalibrerte ildstedene i Mollešjohk.

Dateringene av ildstedene fra Mollešjohk til sen vikingtid/ tidlig- og senmiddelalder samsvarer som sagt med tilsvarende ildsteder av samme type fra Finnmark som er arkeologisk undersøkt. De eldste dateringene fra fire av ildstedene i Mollešjohk plasserer seg i en tidlig periode av middelalderen, i tiden fra 1030 – 1255 AD. Mens den yngste gruppen ligger samlet i en periode fra 1290 – 1430 AD. Samlet er den kronologiske rammen ganske vid med en periode på over 400 år (Fig. 48).

De aller første ildstedene som ble undersøkt i Ássebakte i 1968 ble datert til 1100-tallet (grav 11) og 800-tallet (grav 14), og Simonsen relaterte disse anleggene til en samtidig bruk av fangstgropanleggene innenfor en villreinøkonomi i vikingtid og middelalder (Simonsen 1979). Simonsen anså ikke anleggene for å representere boplasser men tolket disse som rester etter en ukjent samisk branngravskikk, noe som kort tid etter ble avvist og tolket som store rektangulære ildsteder relatert til vill- eller tamreinøkonomi (se videre diskusjon i Mulk 1994, Storli 1994, Sommerseth 2009:111-112).

Trolig ble tolkningene av disse boplassen endret som følge av at rektangulære fylte ildsteder ble undersøkt på elveterrassene ved Virdnejávri i forbindelse med Alta-Kautokeinoutravningene tidlig

på 1980-tallet. Her ble blandt annet et fylt rektangulært ildsted undersøkt og datert til 1280 – 1320 A, og det var tydelig at det dreide seg om et ildsted og ikke en grav (Simonsen 2001:86, 95). Sammenholdt med de nyeste undersøkelsene av tre store rektangulære ildsteder på Brodtkorbneset i Pasvik i Øst Finnmark, som dateres til tiden mellom 1000 – 1300 AD, sammenfaller alle dateringene av rektangulære ildsteder i Finnmark til en bruksperiode gjennom hele første del av middelalderen (Hedman og Olsen 2009).

Lokaliseringen i terrenget av denne typen ildsteder viser seg å avspeile regionale variasjoner i Finnmark og fordeler seg både i furuskogen og i de høyere områdene med fjellbjørkeskog. De rektangulære ildstedene i Mollešjohk er for det første noe mindre i størrelse enn de samtidige i Ássebákke og i Pasvik, og de forekommer langt inne på Finnmarksvidda i områder med fjellbjørk og lett vegetasjon. De rektangulære ildstedene i dette prosjektet ligger tett inntil de optimale ferdssonene assosiert med moreneryggen i Mollešjohk og den mindre moreneryggen i Jalgesvárre. Denne lokaliseringen skiller seg ut fra de lavereliggende furukledte elvedalene som i Ássebakke og i Pasvik. I Mollešjohk ligger de rektangulære ildstedene lokalisert i dagens beiteområder for tamrein og nært historiske flytteveier tett inntil de beste vadestedene langs Mollešjohka og lešjohka. Det ble også registrert og observert nyere tids árran like ved de eldre rektangulære ildstedene. Dette betyr at lokaliseringen av de rektangulære ildstedene i landskapet også favoriserer tamreindriftenes behov for stoppe og hvileplasser, slik den historisk sett er kjent ettersom man var på flyttingene nordvestover på våren med tamrein fra vinterbeitene, og motsatt på vei til vinterbeitene på høsten.

Det er mye mulig at man skal se de rekkeorganiserte rektangulære ildstedene i relasjon til tamreinens beitebehov og tolke boplassene i relasjon til en ny form for reinøkonomi (fangstbasert reindriften) som utvikles utover middelalderen. Kanskje er boplassene tilpasset en drift hvor villreinfangst fortsatt var i gang men i en brytningstid hvor tamreindriften får en større plass og status (Sommerseth 2009, 2011a). Det er fortsatt et viktig landskapsmessig moment at de rekkeorganiserte ildstedene i Mollešjohk og i Ássebakke ligger tett inntil de store fangstgropssystemene. Det er også interessant at samtlige rekkeorganiserte boplasser dateres hovedsaklig til middelalder i Mollešjohk og de ligger tett inntil områder hvor det er funnet pilespisser, skrapere av chert samt avslag fra eldre perioder av steinalderen. Dette betyr at Jalgesvárre i likhet med områdene rundt Mollešjohk er gode varianter av *meahcci* hvor naturressursene er svært rike, og er områder som folk har høstet av og forvaltet gjennom flere tusen år.

LITTERATUR

- Halinen, P. 2005. *Prehistoric hunters of Northernmost Lapland*. Iskos 14. Finnish Antiquarian Society, Helsinki.
- Hedman, S-D. og Olsen, B. 2009. Transition and order: A study of Sámi rectangular hearths in Pasvik, Arctic Norway. *Fennoscandia archaeologica XXVI*. Helsinki.
- Hood, B og Sommerseth, I. 2010. Registreringsrapport Indre Finnmark 2010. Forskningsprosjektet "Landskapskunnskap og ressursforvaltning i Indre Troms og Finnmark 2500 f.Kr.-1000 e.Kr. (LARM)". Institutt for arkeologi og sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Furset, O. J. 1995. Fangstgroper og ildsteder i Kautokeino kommune. Rapport fra forskningsutgraving 24. Juli – 3. September 1994. *Stensilserie B Nr. 37*. UIT.
- Furset, O. J. 1996. Fangstgroper i Karasjok kommune. Rapport fra forskningsutgraving 3. Juli – 4. August 1995. *Stensilserie B Nr. 39*. UIT.
- Manker, E. 1960. Fångstgropar og Stalotomter. *Acta Lapponica. XV*, Nordiska Museet.
- Mulk, I. M. 1994. Sirkas- ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.-1600 e.Kr. *Studia Archaeologica Universitatis Umensis 6*. Umeå.
- Myrvoll, E. R., A. Thuestad & I. M. Olsen. 2011. Wild reindeer hunting in Arctic Norway: Landscape, Reindeer migration Patterns and the distribution of Hunting Pits. *Fennoscandia archaeologica XXVIII*. Helsinki.
- Reimer et. al 2009. IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0–50,000 Years, cal BP. *Radiocarbon 51*(4):1111–50.
- Simonsen, P. 1979. Juntavadda og Assebakte, to utgravninger på Finnmarksvidda. *Acta Borealia no. 17*. Tromsø Museum.
- Simonsen, P. 2001. Alta –kraftverkene. Kulturhistoriske registreringer og utgravninger 1984-1987. Del A: Virdejávri nord. *Tromsø Museum rapportserie nr. 34*. Tromsø Museums rapportserie.
- Solbakk, Aa. 2007. Sápmi – Sameland. Samenes historie frem til 1751. Davvi Girji.
- Sommerseth, I. 2009. *Villreinfangst og tamreindrift i Indre Troms. Belyst ved samiske boplasser mellom 650 og 1923*. Ph.D. avhandling, Institutt for arkeologi og sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Sommerseth, I. 2011a. Archaeology and the debate on the transition from reindeer hunting to Pastoralism. *Rangifer 31* (1): 111 – 127.
- Sommerseth, I. 2011b. Registreringsrapport Indre Finnmark 2011. Forskningsprosjektet "Landskapskunnskap og ressursforvaltning i Indre Troms og Finnmark 2500 f.Kr.-1000 e.Kr. (LARM)". Institutt for arkeologi og sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.

- Storli, I. 1994. *Stallo-boplassene: spor etter de første fjellsamer?* Institutt for sammenlignende kulturforskning, Oslo. Novus.
- Svestad, A. 2010. Registreringsrapport indre Dividal, Troms 2009. Forskningsprosjektet "Landskapskunnskap og ressursforvaltning i Indre Troms og Finnmark 2500 f.Kr.-1000 e.Kr. (LARM)". Institutt for arkeologi og sosialantropologi, Universitetet i Tromsø
- Vorren, Ø. 1944. Dyregraver og reingjerder i Varanger I. Nordnorske Samlinger VI.
- Vorren, Ø. 1962. *Finnmark I. Samenes nomadisme. Kartmessig fremstilling i tida 1953 – 1957.* Universitetsforlaget.
- Vorren, Ø. 1998. Villreinfangst i Varanger fram til 1600-1700-årene. *Tromsø museums skrifter XXVIII.*